

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Lenka Bradlerová

III. ročník – prezenční studium

Obor: anglický jazyk – český jazyk

VYUŽITÍ PŘÍSLOVÍ A PRANOSTIK
V HODINÁCH ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY
NA DRUHÉM STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Bakalářská práce

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Milena Krobotová, CSc.**

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 20. března 2010

.....

Děkuji doc. PhDr. Mileně Krobotové, CSc., za odborné vedení bakalářské práce, udílení cenných rad a trpělivou pomoc.

OBSAH

ÚVOD.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	
1 PŘÍSLOVÍ.....	9
1.1 Úvod.....	9
1.2 K pojmu přísloví.....	9
1.3 Vznik a vývoj přísloví.....	10
1.4 Znaky přísloví.....	10
1.4.1 Lidovost.....	11
1.4.2 Úspornost.....	11
1.4.3 Ustálenost.....	11
1.4.4 Polytematičnost.....	12
1.4.5 Přísloví jako odraz národních reálií.....	12
1.4.6 Aktuálnost.....	12
1.4.7 Humor a důvtip přísloví.....	13
1.5 Funkce přísloví.....	13
1.5.1 Etická funkce.....	13
1.5.2 Estetická funkce.....	13
1.5.3 Vyjadřovací funkce.....	14
1.5.4 Hodnotící funkce.....	14
1.5.5 Zábavná funkce.....	14
1.5.6 Didaktická funkce.....	15
1.6 Nejdůležitější paremiologické sbírky.....	15
1.7 Závěr.....	16
2 PRANOSTIKY.....	17
2.1 Úvod.....	17
2.2 K pojmu pranostika.....	17
2.3 Počátky pranostik na českém území.....	18
2.4 Úloha pranostik v životě našich předků.....	19
2.5 Třídění pranostik.....	20
2.6 Pranostiky a současnost.....	23
2.7 Závěr.....	24

3 VYUŽITÍ PRANOSTIK A PŘÍSLOVÍ V PEDAGOGICKÉ PRAXI.....	25
3.1 Úvod.....	25
3.2 Vhodnost přísloví a pranostik pro edukační účely.....	25
3.3 Možnosti rozvoje žákových dovedností na základě využití přísloví a pranostik ve výuce českého jazyka a literatury.....	26
3.4 Náměty pro praxi.....	26
3.4.1 Cvičení zaměřená na prověření znalostí přísloví a pranostik.....	26
3.4.2 Cvičení ověřující schopnost propozičního a logického myšlení.....	27
3.4.3 Cvičení podporující tvořivost a fantazii.....	28
3.4.4 Cvičení zaměřená na různorodost slovní zásoby.....	29
3.4.5 Cvičení k problematice slovních druhů.....	30
3.4.6 Cvičení k problematice větné skladby.....	31
3.5 Závěr.....	31
PRAKTICKÁ ČÁST	
4 METODIKA PRÁCE.....	32
4.1 Úvod.....	32
4.2 Oblast průzkumu.....	32
4.3 Skupina respondentů.....	32
4.4 Pojetí dotazníku.....	33
5 VÝSLEDKY PRŮZKUMU.....	34
5.1 Úvod.....	34
5.2 Komentáře k jednotlivým položkám.....	34
5.2.1 Komentář k položce číslo 1.....	34
5.2.2 Komentář k položce číslo 2.....	35
5.2.3 Komentář k položce číslo 3.....	35
5.2.4 Komentář k položce číslo 4.....	36
5.2.5 Komentář k položce číslo 5.....	37
5.2.6 Komentář k položce číslo 6.....	37
5.2.7 Komentář k položce číslo 7.....	38
5.2.8 Komentář k položce číslo 8.....	39
5.2.9 Komentář k položce číslo 9.....	40
5.2.10 Komentář k položce číslo 10.....	40
5.2.11 Komentář k položce číslo 11.....	41

5.2.12 Komentář k položce číslo 12.....	42
5.2.13 Komentář k položce číslo 13.....	43
5.2.14 Komentář k položce číslo 14.....	44
5.2.15 Komentář k položce číslo 15.....	45
5.2.16 Komentář k položce číslo 16.....	45
5.3 Závěr.....	46
ZÁVĚR.....	47
LITERATURA.....	49
PŘÍLOHY	

ÚVOD

V předložené bakalářské práci se zabýváme tematikou přísloví a pranostik.

I když se přísloví rodila po staletí, pravdivost a smysl neztrácí ani dnes. Domníváme se, že v době naší postmoderní civilizace, která je charakteristická velkým množstvím informací, jež rozměr skutečnosti relativizují, jsou přísloví obzvláště cennými návody pro život, protože nabízí jednoduché, dobře srozumitelné a léty prověřené zásady, pravidla a instrukce. Stále nás překvapují svou úderností, baví nás svým vtípem a radí nám, jak se zachovat v mnohdy nelehkých životních situacích. Prísloví je duchovní koncept, v němž se snoubí etika s estetikou.

Nedílnou součástí bohatého odkazu našich předků jsou lidové pranostiky, které právem zaujímají jedinečné místo ve sféře duchovního dědictví. Důvodem výjimečnosti je bezesporu autenticita, s níž nám představují vytríbený smysl pro jazyk v kombinaci se schopností naslouchat a porozumět přírodě. Pranostiky však nejsou pouze zjednodušenými formulami či zobecněnou předpovědí budoucích událostí, jsou především cennými výtvoři lidského myšlení, které dokládají vysokou duchovní a kulturní úroveň našich předků.

Cílem bakalářské práce je zjistit úroveň znalosti přísloví a pranostik a schopnost porozumět jejich významu u žáků na druhém stupni základní školy.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části, na část teoretickou a část praktickou.

Teoretická část se skládá ze tří kapitol. V první kapitole se věnujeme přísloví. Vymezuje pojem přísloví, zmiňujeme se o vzniku a vývoji přísloví a charakterizujeme jeho hlavní znaky a funkce. Rovněž předkládáme přehled nejdůležitějších paremiologických sbírek. V druhé kapitole pojednáváme o pranostikách. Definujeme slovo pranostika, objasňujeme počátky pranostik na českém území, zamýšlíme se nad úlohou pranostik v životě našich předků a v současnosti a popisujeme jednotlivé skupiny pranostik podle klasifikace J. Munzara a Z. Vašků. Ve třetí kapitole teoretické části se soustředíme na otázku využití přísloví a pranostik ve výuce českého jazyka a literatury. Vytváříme rovněž vlastní náměty k práci s příslovími a pranostikami a komentujeme přínos lidové slovesnosti pro praxi v edukačním procesu.

Praktická část se zaměřuje na vlastní výzkum, který jsme provedli v prosinci 2009 na Základní škole náměstí Svobody 3 ve Šternberku. Praktickou část jsme rozdělili do

dvou kapitol. V první kapitole popisujeme metodiku práce. Charakterizujeme terén průzkumu a skupinu respondentů. Pro průzkum jsme zvolili dotazníkovou metodu. Dotazník obsahoval šestnáct položek. V jedenácti položkách zkoumáme znalost přísloví a pranostik a v pěti položkách zjišťujeme postoje respondentů k předložené tematice. V druhé kapitole předkládáme výsledky, které jsme uspořádali do přehledných tabulek a grafů, a připojujeme k nim komentáře.

Závěr bakalářské práce by měl potvrdit hypotézy, že znalost přísloví a pranostik u žáků je na dobré úrovni a při porovnání skupiny dívek se skupinou chlapců je znalost přísloví a pranostik na stejné úrovni.

1 PŘÍSLOVÍ

1.1 Úvod

První kapitolu teoretické části bakalářské práce věnujeme přísloví. Předkládáme definice přísloví a objasňujeme jeho vznik a vývoj. Vyvozujeme znaky a funkce přísloví a rovněž zmiňujeme nejdůležitější paremiologické sbírky.

1.2 K pojmu přísloví

Slovo *příslloví* můžeme vysvětlit nejrůznějšími způsoby. Z hlediska lingvistického jej E. Lotko definuje jako „*propoziční frazém s didaktickou funkcí, kategorizující něco poukazem na tradovanou zkušenost.*“¹ Pro potřeby studentů středních škol uvádí M. Sochrová v publikaci *Český jazyk v kostce pro střední školy* následující definici, která přísloví charakterizuje jako „*ustálené věty obrazné povahy, lidového původu s mravoučnou tendencí.*“² Do roviny poetické bychom mohli zařadit výrok E. Čecha: „*Nejdrobnějším květem dávné poesie, vykouzlené čarovným proutkem lidového vtipu, jsou národní přísloví a pořekadla.*“³ Zařazujeme i tvrzení O. Zicha, který se pokusil o analýzu lidových přísloví z hlediska logiky a prostředků myšlení: „*...každé přísloví je vybroušený drahokam, jehož stěny reflektují s neobyčejnou věrností povahu logických momentů a jejich souvislostí.*“⁴ Podstata přísloví tkví mimo jiné i ve schopnosti hodnotit nejširší škálu entit a situací, a proto dokládáme rovněž příklady frazémů, které se vztahují k příslovím. O cestě vzniku vypovídá české přísloví: „*Příslloví jde z rozumu, a rozum za příslovím.*“⁵ O úspornosti formy hovoří přísloví ukrajinské: „*Příslloví je žďibec jako vrabčí zobec, ale co je toho v něm: sedm pudů moudra, sedm verst*

¹ LOTKO, E. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 95.

² SOCHROVÁ, M. *Český jazyk v kostce pro střední školy*. Havlíčkův brod: Fragment, 1996, s. 33.

³ ČECH, E. *Humor československých přísloví*. Praha: Tiskem Jos. R. Vilímka, 1925, s. 3.

⁴ ZICH, O. *Lidová přísloví s logického hlediska*. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd, 1956, s. 9.

⁵ BITTNEROVÁ, D., SCHINDLER, F. *Sbírka českých přísloví*. Praha: Karolinum, 1997, s. 127.

pravdy.“⁶ Schopnost přetrvávat vyjadřuje přísloví ruské: „*Staré přísloví se nezlomí.*“⁷ Kvalitativními soudy jsou následující přísloví: „*Jedno slovo není přísloví.*“ - „*Hloupá řeč není přísloví.*“⁸

1.3 Vznik a vývoj přísloví

„*Nebylo a není pod sluncem národa, který jen napolo ze stavu divokosti vykročil, v jehož jazyku nenalézala se přísloví, přecházející co dědičná moudrost s rodu na rod, s pokolení na pokolení.*“⁹ Takto se o dávných dobách, kdy začala vznikat první přísloví, vyjadřuje jejich sběratel F. L. Čelakovský. Tyto kratičké metafory jsou součástí lidové slovesnosti a ve značně zhuštěné podobě zevšeobecňují lidovou zkušenost a moudrost. „*Přísloví jsou velikým ponaučením pro životní boj. Nedobývají se lehce, platí se za ně těžkými zkušenostmi, ... byla ukuta v ohni životní praxe a životu litu zase dál dobře sloužila.*“¹⁰ Způsob, jakým se přísloví šířila, umožňoval jejich vývoj, proměnu a zdokonalování. „*Léty ústního předávání se nám přísloví, která se vybrousila do maximálně úsporného a sdělného tvaru, jenž představuje samu esenci sdělení, dochovala do současnosti.*“¹¹ Orální způsob předávání umožňoval přísloví nejen přetváření jejich formy, ale zároveň dovoloval rychle a aktuálně hodnotit, zachycovat a odrážet veškeré dění a proměny. „*Vyvíjí se z hlediska jazyka a zároveň reaguje na celospolečenské změny, na pokrok či úpadek v jednotlivých sférách života.*“¹²

1.4 Znaky přísloví

V následující podkapitole vyvozujeme základní znaky, které náleží kategorii přísloví.

⁶ J. Plachetka 2008, s. 317.

⁷ BITTNEROVÁ, D., SCHINDLER, F. *Sbírka českých přísloví*. Praha: Karolinum, 1997, s. 126.

⁸ D Bittnerová a F. Schindler 1997, s. 127.

⁹ J. Plachetka 2008, s. 317.

¹⁰ O. Zich 1956, s. 17-18.

¹¹ KUKAL, P. *Říkejme si přísloví*. Praha: Portál, 2005, s. 7.

¹² D Bittnerová a F. Schindler 1997, s. 7.

1.4.1 Lidovost

Jedním z hlavních znaků přísloví je jeho **lidovost**. Přísloví nemá jednoho konkrétního autora, promlouvá jím staletá zkušenost našich předků. „*Veškeré slovesné výtvary, ať to byly lidové písně, pohádky či přísloví, vznikaly v dřívějších poetických dobách prostě jako projevy celého národa. Vědělo se sice původně, kdo složil určitou píseň, vymyslel pohádku, vyslovil nové přísloví. Ale lidoví tvůrci vyjadřovali v těchto poetických výtvorech nikoli pouhé osobní náhledy, nýbrž názory všeobecně platné.*“¹³ Přísloví je pamětí národa. O kolektivním duchu přísloví se vyjadřuje O. Zich: „*Lidové myšlení, které hovořilo ke všem, nemohlo být zbarveno subjektivně: aby mohlo poučit všechny, musilo snímat vše, co je společné a podstatné na situacích.*“¹⁴

1.4.2 Úspornost

„*Jest přísloví kratší, než zobáček ptačí.*“¹⁵ Takto o **úspornosti formy** hovoří přísloví ruské. Přísloví je jedním z nejdrobnějších prozaických útvarů, velmi často jej tvoří jedna nebo dvě věty. Léta ústního předávání umožnila, aby se forma zbavila veškerých nadbytečných prvků. Zhuštěnost a stručnost formy však koresponduje s obsažností konceptu. Jde o jednotku, která se skládá z nejméně dvou lexémů. Abychom mohli přísloví porozumět, musí být vnímány všechny lexémy v přísloví jako celek. Tak se v naší mysli utváří celistvý odraz situace, kterou přísloví popisuje. Každý lexém má v přísloví svou funkci, a kdybychom jej vypustili, přísloví ztratí svůj smysl. Přísloví proto vnímáme jako znak, který odkazuje k určitému myšlenkovému celku.

1.4.3 Ustálenost

Přísloví se během vývoje mohlo různě přetvářet a měnit, než se jeho **forma ustálila**. Z tohoto hlediska bychom mohli přísloví považovat za mrtvý útvar, který se už dále nevyvíjí. Ve většině případů je tomu skutečně tak. Avšak ta nejznámější přísloví mohou podléhat modifikacím i v současnosti. „*Moudré slovo neleží v truhlici, ale chodí po ulici.*“¹⁶ Uvádíme příklady aktualizací, jejichž účelem je především překvapit novou pointou: *Kdo jinému jámu kopá, je u nich na brigádě. – Kdo se směje naposled, má nejdelší vedení. – Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se zajde pro pivo.*

¹³ E. Čech 1925, s. 4.

¹⁴ O. Zich 1956, s. 17.

¹⁵ D. Bittnerová a F. Schindler 1997, s. 101.

¹⁶ E. Čech 1925, s. 46.

1.4.4 Polytematičnost

Příslloví je útwarem, který *odráží nejširší škálu situací a pojmů*. V publikaci *Velká encyklopedie citátů a přísloví* sestavil J.Plachetka rejstřík čítající pět set hesel, z nichž se ke každému pojmu váže nejméně jedno přísloví, častěji však mnohem více. Vyjádřeno abecedně přísloví pokrývá obecná pojmenování od *abstinence* až po *žvanivost*.

1.4.5 Příslloví jako odraz národních reálií

*„Každá země má svá přísloví, v kterých se odráží moudrost jejich obyvatel, humor a způsob života. Stejně myšlenky jsou rozdílnými kulturami často vyjádřeny rozdílným způsobem.“*¹⁷ Příslloví bychom mohli bez nadsázky považovat za *zrcadlo národa*, respektive povahy a zvyků jeho obyvatel. Je zajímavé sledovat, jak se v příslovích jednotlivých kultur odráží tamější pohled na svět, který je utvářen pro každý národ jedinečnými podmínkami. Je logické, že v příslovích, která vznikla v Africe, budou mnohem častěji vystupovat sloni a krokodýli, zatímco v přísloví arabských to budou velbloudi a s tygry se často setkáme v přísloví čínských. Dokládáme schopnost přísloví zachytit národní specifika následujícími příklady.¹⁸ O štěstí: *„Když při koupání v řece unikneš čelistem krokodýla, určitě po cestě potkáš leoparda.“* (západní Afrika) – *„Zatímco člověk odhání tygra od předních dveří, vlk k němu leze zadními vrátky.“* (Čína) – *„Když padají rubly z nebe, není po ruce pytel. Když máš pytel, rubly nespádnou.“* (Rusko); O moudrosti: *„Je pošetilé svítit svíčkou na slunci nebo dělat kotrmelce před oslem.“* (Indie) – *„Moudrý člověk sedí na díře ve svém koberci.“* (Persie) – *„Žirafa je moudrá, nikdy nedělá hluk a vidí velmi daleko.“* (Tanzanie); O nemožnosti: *„V jedné ruce dva melouny neunesíš.“* (Persie) – *„Zamračené žáby neodradí krávu, aby se napila z louže.“* (Kikaju) – *„Kraba nedonutíš chodit přímo.“* (Řecko)

1.4.6 Aktuálnost

*„Příslloví vyjadřuje zkušenost lidí, kteří nejsou dnešní, protože jsou zároveň včerejší a loňští.“*¹⁹ Ačkoli jsou přísloví stovky či tisíce let stará o jejich *aktuálnosti* nelze pochybovat. Mohli bychom přemýšlet o tom, zda-li dnešní lidé používají ve svém

¹⁷ SCHEFFLER, A. *Příslloví ze široka a daleka*. Praha: Egmont, 2000, s. 8.

¹⁸ A. Scheffler 2000, s. 11n.

¹⁹ J. Plachetka 2008, s.317.

mluveném či písemném projevu přísloví častěji nebo méně často než jejich předkové (Nejspíše bychom se přiklonili k variantě druhé.), avšak o to, že letitá přísloví nepozbyla svou pravdivost ani dnes, se s námi bude přít jen málokdo.

1.4.7 Humor a důvtip přísloví

O *vtipu* českých a slovenských přísloví píše E. Čech v díle *Humor československých přísloví*. Už v roce 1925 si stěžuje na neutěšenou situaci týkající se řídkého užívání přísloví v běžném hovoru: „...bystrá česká přísloví a pořekadla uchovávají se jen v knihách, nezůstávají v živém jazyku našem patrné stopy...“²⁰ Uvádíme pro názornost následující příklady: „*Ožeň syna, kdy chceš, a vdej dceru, kdy můžeš. – Děvče do dvanácti let češ, do šestnácti střež, po šestnácti děkuj tomu, kdo vyvede dceru z domu. – Není toho kostelíčka, by nebylo kázáníčka.*“²¹

1.5 Funkce přísloví

V předchozí podkapitole jsme se pokusili vymezit nejdůležitější znaky přísloví, v následujících částech práce se budeme útvaru přísloví věnovat z hlediska funkčnosti.

1.5.1 Etická funkce

Jak jsme již zmínili dříve, přísloví je frazeologická jednotka, která pojímá nejpestřejší myšlenkové obsahy. Je rezervoárem názorů na život, nejrůznějších postojů, pohledů a zvyklostí. Přísloví je zkušenost vykrytalizovaná do své nejostřejší a nejsrozumitelnější podoby. Je nejen velmi konkrétním rádčem v konkrétních situacích, ale především bohatým *zdrojem sociálních norem*, který jasně promlouvá o morálnosti či amorálnosti dané skutečnosti. „*I když přísloví bezprostředně neformulují náš etický kodex, určitě nám pomáhají jej vyjádřit; buď přitakáním vyslovenému přísloví nebo naopak distancováním se od něho.*“²²

1.5.2 Estetická funkce

Charakteristickým rysem přísloví je vyváženost formy a obsahu. Kombinací jednotlivých lexikálních jednotek vznikají mezilexikální vztahy, které spolu

²⁰ E. Čech 1925, s. 7.

²¹ E. Čech 1920, s. 10.

²² Viz Bittnerová - Schindler 1997, s. 7.

s lexikálními jednotkami tvoří jedinečný subsystém, tj. přísloví v kontextu systému jazyka. *Specifická provázanost formy a obsahu* umožňuje vnímat přísloví z estetického hlediska. „*Rčení - květ, který vyprávění v kytku mění, přísloví - plod, který nechutná jen osloví.*“²³

1.5.3 Vyjadřovací funkce

Vyjadřovací funkce přísloví je funkcí základní. Prísloví je útvarem, který po staletí dovoloval lidové moudrosti a tvořivosti, aby se projevil ve své bohatosti a úplnosti. Je prostorem, který umožňoval manifestaci svobody vyjádření. Prostřednictvím přísloví bylo možno vyjádřit veškeré životní postřehy a soudy o věcech a vztazích světa. Vyjadřovací funkce je nejzřejmější a nejvlastnější každému jednotlivému přísloví. Je vždy přítomná a umožňuje živost přísloví. Daná funkce je podmínkou životaschopnosti tohoto plastického a variabilního výtvaru lidového myšlení.

1.5.4 Hodnotící funkce

Je-li vyjadřovací funkce základní sférou, je *funkce hodnotící* základním rozměrem funkce vyjadřovací. Hodnotící funkce je parametrem přísloví, který přesně specifikuje ráz a povahu daného vyjádření. Prostřednictvím hodnotící funkce se manifestují jednotlivé postoje a názory. S hodnotící funkcí vstupuje do přísloví notná dávka subjektivity, která je předpokladem relativizace. „*Prísloví představují celosvětově ustálená spojení, která se obejdou bez přizpůsobení kontextu. Jsou proto smyslově soběstačná a nezávislá na konkrétní kontextové situaci. Odtud vzniká mylná domněnka, že přísloví jsou obecně platná a pravdivá.*“²⁴ Relativizaci skutečnosti dokládáme následujícími příklady: *Mluvíti stříbro, mlčeti zlato. x Líná huba, holé neštěstí. – Není všechno zlato, co se třpytí. x Šaty dělají člověka. – Ráno moudřejší večera. x Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítra.*

1.5.5 Zábavná funkce

Jak jsme se již zmínili, jedním ze znaků přísloví je humor a důvtip. Odtud plyne i *zábavná funkce* přísloví. „*Dnešní generace opomíjí ve svých spisech této vtipné soli*

²³ J. Plachetka 2008, s. 317.

²⁴ D. Bittnerová a F. Schindler 1997, s. 279.

českého jazyka nadobro.“²⁵ Vtip přísloví vychází jednak z podoby pojetí daného předmětu a jednak z metaforičnosti. Přísloví je pregnantní hrou metafor. Z důvodu schopnosti přenášení významu, která není ničím abstraktním, odtrženým od reality života, ale naopak autentickým zhmotněním lidského úsudku, nelze přísloví zábavnou funkci upírat.

1.5.6 Didaktická funkce

Tím, jak důležitým aspektem přísloví je jeho *didaktická funkce*, se budeme podrobněji zabývat v kapitole *Využití přísloví a pranostik v pedagogické praxi*, nyní jen krátkým výčtem zmíníme některé z možností rozvoje mentálních schopností dítěte, které v rámci edukačního procesu přísloví nabízí. Pomocí přísloví žáci poznávají sociální normy, lidové zvyky, tradice a řemesla. Přísloví poskytuje povědomí o minulých časech a životě našich předků, umožňuje poznání zákonitostí přírody a mezilidských vztahů, rovněž předkládá postoje k hodnotám a vštěpuje pravidla chování ve vztahu k druhým lidem. Podporuje sociální dovednosti a schopnost samostatného úsudku, prohlubuje schopnost řešení problémů v každodenním životě, učí nás empatii a spolupráci.

1. 6 Nejdůležitější paremiologické sbírky

Jedním z prvních nejvýznamnějších jazykovědců, kteří věnovali svou pozornost přísloví, byl **F. L. Čelakovský** (1799 – 1852), který se zapsal do dějin literatury především jako básník a tvůrce ohlasové poezie. Vedle své literární činnosti sbíral lidové písně a shromažďoval slovanská přísloví. Ve svém díle *Mudrosloví národů slovanských ve příslovích* (1852) se F. L. Čelakovský pokusil zachytit nejširší repertoár přísloví sebraných na celém území českých zemí. Toto dílo i nadále představuje jeden z výchozích materiálů pro výzkum českých přísloví. „Od vydání *Čelakovského Mudrosloví* (1852); tj. za celých 140 let, nebyla publikována žádná vyčerpávající česká sbírka. Ani obě nejznámější sbírky 20. století od Flajšhanse (1911)²⁶ a Zaorálka (1947)²⁷ nepředstavovaly výjimku.“²⁸

²⁵ E. Čech 1925, s. 7.

²⁶ V. Flajšhans je autorem publikace *Česká přísloví* z r. 1911.

²⁷ J. Zaorálek publikoval v r. 1947 dílo *Lidová rčení*.

Básník a folklorista **J. Spilka** (1899 – 1986) se věnoval tématice přísloví již v období okupace. Terénní sběry zahájil na počátku 50. let minulého století. Až na několik úryvků nebyla jeho sběratelská práce nikdy publikována. Jak podotýká D. Bittnerová a F. Schindler,²⁹ Spilkovi se podařilo shromáždit několik desítek tisíc hesel, z toho asi 6170 výroků získal terénním sběrem. Po Spilkově smrti byla jeho sbírka uložena do archivu Ústavu pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky.

Po sloučení sbírek **D. Bittnerové**³⁰ a **F. Schindlera**³¹ vznikl fond 705 výroků. Publikace *Sbírka českých přísloví* vznikla za účelem vypracovat paremiologické minimum, tedy shromáždit ta přísloví, která jsou všeobecně známá. Jako výchozí pramen posloužilo D. Bittnerové a F. Schindlerovi *Mudrosloví národů slovanských ve přísloví*. K příslovím, která zachytil F. L. Čelakovský, byla připojena ta, jež nashromáždil J. Spilka. Poté byla do souboru zahrnuta přísloví, která při terénních sběrech zaznamenali autoři *Sbírky českých přísloví* D. Bittnerová a F. Schindler. Takto sestavený soubor čítá 7571 přísloví z *Mudrosloví*, 2733 přísloví ze Spilkova repertoáru a 705 výroků z fondu D. Bittnerové a F. Schindlera.

1.7 Závěr

V první kapitole jsme se zabývali tematikou přísloví. Vymezili jsme pojem přísloví a objasnili okolnosti vzniku a vývoje dané kategorie. Popsali jsme hlavní znaky útvaru přísloví, které jsme vyvodili analýzou poznatků získaných z tvrzení jazykovědců. Určili jsme a charakterizovali funkce přísloví a zmínili jsme nejdůležitější paremiologické sbírky.

²⁸ D. Bittnerová a F. Schindler 1997, s. 280.

²⁹ D. Bittnerová a F. Schindler 1997, s. 284.

³⁰ Práce D. Bittnerové zachycuje repertoár přísloví obyvatel Prahy na počátku 80. let.

³¹ Schindler, Franz: *Das Sprichwort im heutigen Tschechischen. Empirische Untersuchung und senantische Beschreibung*. München 1993.

2 PRANOSTIKY

2.1 Úvod

V druhé kapitole přinášíme vhléd do problematiky pranostik. Definujeme pojem pranostika, věnujeme se počátkům pranostik na českém území, zamýšlíme se nad jejich úlohou v životě našich předků a v současné společnosti. Rovněž předkládáme podrobné dělení pranostik a charakterizujeme jejich základní skupiny.

2.2 K pojmu pranostika

Pranostiky jsou útvary lidové slovesnosti, jejichž vznik byl spojen s poznáváním přírodních podmínek. Zaznamenávají zkušenosti lidu z nejběžnějších oblastí života. Vyznívají jako předpovědi a vyznačují se zhuštěným slovním vyjádřením. Slovo pranostika vzniklo z řeckého slova *prognósis*. Jde o název, který se ve starověkém Řecku používal pro určité druhy předpovědí.³² Z. Vašků poukazuje na to, že samotná předpověď však není hlavním znakem pranostik, protože existuje značné množství pranostik, které se týkají např. hospodaření nebo nejrůznějších agrotechnických lhůt a aspekt prognózy zcela postrádají. *„Prvým základním rozlišovacím znakem je pevná tematická vazba pranostik na někdejší nejběžnější oblasti života lidových vrstev, především na různé obory materiální činnosti, jako jsou polní hospodářství, chov domácích zvířat, lesnictví, zahradnictví, ovocnářství, vinařství, rybářství, včelařství, ptáčnictví, myslivost, zpracování zemědělských produktů a lidové léčitelství, ale okrajově třeba i na takové pracovní aktivity, jakými např. bylo hornictví apod.“*³³ J. Munzar vysvětluje, že ještě v první polovině 19. století mělo slovo pranostika odlišný význam od dnešního pojetí, a to ve smyslu astrologické předpovědi. *„Nám běžné slovo pranostika vykládá teprve rok před kladením základních kamenů k Národnímu divadlu Riegrův slovník naučný (1867): slovo prognosticatio znamená vůbec předpovídání a liší se od proroctví pouze tím, že nehledí obyčejně k časům příliš vzdáleným, nýbrž ne-li*

³² VAŠKŮ, Z. *Velký pranostikon*. Praha: Nakladatelství Akademie věd České republiky, 1998, s. 14.

³³ Z. Vašků 1998, s. 14.

*snad docela k jednomu (běžícímu) roku, tož nanejvýš k několika rokům po sobě jdoucím.*³⁴

V současnosti chápeme slovo pranostika jako lidovou předpověď počasí, která v době moderních meteorologických výpočetních systémů ztratila praktickou funkci.

2.3 Počátky pranostik na českém území

J. Munzar připisuje nejstarší pranostiku mistru Martinu Lenčicovi, profesoru hvězdářství na pražské univerzitě.³⁵ Je psaná latinsky a pochází z roku 1455. Rozkvet pranostik je spjatý především s rozšířením knihtisku. Pranostiky vytvářeli zejména přední profesori pražských vysokých škol, avšak tato skutečnost nebránila tomu, aby se mezi čtenáři nešířily určité astrologické dohady, které měly pramálo společného s předpovědí počasí a často vyznívaly dosti strašidelně. „*Např. pro r. 1588 se předvíдалo: lidem veliké žalosti nastanou, též i léto divné a věci prve nikdy neslýchané. Nepomine-li svět léta tohoto, tedy užříme něco divného.*“³⁶ Důvodem, proč lidé věřili i v takto nesmyslné předpovědi byla nízká vzdělanost a neznalost přírodních zákonů. Uvádíme, co na adresu pochybných mistrů hvězdářů píše Mikuláš Dačický z Heslova: „*Ledacos připlichtí lhář, leda (aby) byl novej kalendář, aby peněz nabyl lehce. Věřme v Pána Boha rače, ne v pleticháře, hadače. Neb Buoh činí, kdy co ráčí, svou všemohoucností kráčí. Není hvězdářům zavázán, ale je sám všech věcí pán.*“³⁷

Nejstarší ryze česká pranostika pochází z r. 1471 a vztahuje se k svátku Pavla obrácení (25. 1.): „*Bude-li jasný den na sv. Pavla obrácenie, ten rok v ničemž nedostatku nenie. Pakli mlhy bude, tehdy zvěř i člověk duše zbude. A budú-li ten den větrové, to sie zbúrie proti sobě národové. Bude-li déšť nebo snieh pršetí, pro draho sie o zdravu starati.*“³⁸ Jak však podotýká J. Munzar, pranostika není původní. Nejspíše se jednalo o překlad z latiny, protože podobné verze v dalších evropských jazycích svědčí o jedné společné předloze.

Zárodky prvních českých pranostik o počasí nacházíme ve středověkých veršovaných kalendářích, tzv. cisiojanech. Uvádíme příklad pranostik z rukopisu

³⁴ J. Munzar 1985, s. 8.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ J. Munzar 1985, s. 10.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ J. Munzar 1985, s. 11

Korandova cisiojanu *Nové léto* z r. 1472: „Vít když přišel, trápí s vedra též Jana Burjana, Petra.“³⁹

Pranostiky ze sklonku 16. a 17. století se dochovaly díky Šimonu Partlicovi, známému spíše pod latinským jménem Partlicius. Rodák z moravské Třešti byl horlivým sběratelem lidových pořekadel a pranostik, které pak vydal v hospodářském kalendáři *Calendarium oeconomicum perpetuum (Kalendář hospodářský každoroční)* z roku 1617, věnovanému šlechtickému rodu Šliků. Partlicův kalendář se stal důležitým a cenným materiálem pro další práce podobného rázu. „Všechny poději vydávané kalendáře vycházejí přímo nebo nepřímo z tohoto pramene; Partlicův kalendář se tak stal skutečným základem našich pranostik, důležitým například pro ověřování jejich starobylosti.“⁴⁰

Původní pranostiky se vázaly nikoli k určitému datu, ale ke jménu příslušného světce, ten pak přinášel určité počasí. Uvedená skutečnost souvisí pravděpodobně s tím, že dny významných svátků sloužily také jako určité orientační časové body. Jak píše J. Munzar, dnešní pranostiky, které se často vztahují ke konkrétnímu datu, jsou pouze neumělými nápodobami mnoha vtipnějších a rýmovaných předloh.⁴¹

2.4 Úloha pranostik v životě našich předků

První pranostiky vznikaly již ve starověku. Nejstarší pranostiky nacházíme např. na mezopotamských hlíněných tabulkách.⁴² V dobách, kdy byli lidé odkázáni pouze na vlastní produkci potravin, která byla hlavním faktorem jejich přežití, bylo nutné co nejpozorněji sledovat přírodní děje, které určovaly podobu sklizně. Tehdejší život závisel na ročních cyklech, a proto byla znalost přírodních zákonitostí souvisejících s vývojem počasí jednou z hlavních podmínek úspěšného hospodaření.

Charakter počasí určoval průběh veškerých činností spjatých se zemědělstvím, chovem domácích zvířat, ovocnářstvím apod. Pozorování počasí vedlo k zjištění, že se charakteristické povětrnostní podmínky více či méně pravidelně opakují (např. pokles teplot, oteplení nebo déšť). Na základě opakovaně se potvrzující zkušenosti bylo možné přesněji odhadovat podobu a průběh jednotlivých ročních cyklů. Z důvodu praktičnosti

³⁹ J. Munzar 1985, s. 12.

⁴⁰ J. Munzar 1985, s. 14.

⁴¹ J. Munzar 1985, s. 16.

⁴² Z. Vašků 1998, s. 15.

lidé začali vytvářet často rýmované průpovídky, které se předávaly z generace na generaci. O významném místě pranostik v životě tehdejší společnosti píše Z. Vašků: „...šlo o jakési dobové osvědčené technologické předpisy a doporučení, údaje agrotechnických lhůt a chovatelských termínů, „normativy“, instrukce a jiné věcné informační pomůcky našich předků.“⁴³ Pranostiky měly velký význam v dobách, kdy se šířily ústní tradicí, a proto bylo nutné, aby se snadno pamatovaly. „Osvojení a znalost určitého profesně orientovaného souboru pranostik náležely v minulosti k základnímu vzdělání lidových vrstev. Právě pro dosažení snadné zapamatovatelnosti jsou pranostiky jsou pranostiky obsahově zahuštěné, nikdy však n úkor srozumitelnosti. Funkci účinné mnemotechnické pomůcky pro šíření a zapamatování těchto informačních celků někdy úspěšně plní četné poetismy, metafory, užívání slov ve víceméně nezvyklém, přeneseném významu a v neposlední řadě jejich častá veršovaná podoba.“⁴⁴

2.5 Třídění pranostik

Pranostiky můžeme třídit podle různých kritérií, např. podle místa vzniku, podle oblasti, které se věnují (ovocnářství, zpracování zemědělských produktů atd.) nebo podle výpovědní hodnoty z meteorologického hlediska.

J. Munzar dělí pranostiky podle jejich obsahové stránky do dvou hlavních skupin: **pranostiky hospodářské** a **pranostiky povětrnostní**.⁴⁵ Hospodářské pranostiky mají obecnější platnost a týkají se především agrotechnických lhůt. „...např. k 12. 3.: Na svatého Řehoře – líný sedlák, který neoře.; k 13. 7.: Svatá Markyta hodila srp do žita.“⁴⁶ Povětrnostní pranostiky se věnují především předpovědi počasí, jsou to tedy pranostiky v užším slova smyslu: „...např. V lednu sníh a bláto, v únoru tuhé mrazy za to.; k 8. 6.: Medardova kápě – 40dní kape.; k 24. 12.: Na Adama Evu čekejte oblevu.“

Podle společných rysů z hlediska formy a meteorologického obsahu vyděluje J. Munzar tyto skupiny:⁴⁷

- Pranostiky, které jsou zcela **založené na pověře**. Do této skupiny řadí většinu

⁴³ Z. Vašků 1998, s. 15.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ J. Munzar 1985, s. 11.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ J. Munzar 1985, s. 221.

povětrnostních pranostik, které se váží k pohyblivým církevním svátkům, např. „*Dvanáct nocí a dní od Štědrého večera až do Tří králů zvěstuje prý povětrnost příštích dvanácti měsíců.*“

- Pranostiky, které nepřímo zachycují **obvyklý průběh počasí během roku**, např. „*O svatě Školastici navleč si rukavice.*“
- Pranostiky, které přímo zaznamenávají **typické počasí v průběhu roku**, např. „*Na svatého Valentina zamrzne i kolo mlýna.*“
- Pranostiky, které usuzují na vývoj počasí **podle počasí jednoho dne**, např. „*Jaké počasí o svatém Jiljí, takové bývá celý podzim.*“
- Pranostiky, které předpovídají úrodu z průběhu počasí vybraných „**kritických**“⁴⁸ dní, např. „*Když na svatého Jiří mráz, bude i pod křovím oves.*“
- Pranostiky, které předpovídají úrodu podle **charakteru počasí delšího období**, např. „*Studený máj – v stodole ráj.*“
- Pranostiky, které vyjadřují buď **symetrii** v ročním průběhu počasí, nebo porovnávají **zvláštnosti** počasí určitého období s počasím období jiného, např. „*Je-li říjen velmi zelený, bude zato leden hodně studený.*“

Z. Vašků dělí pranostiky do následujících sedmi skupin:⁴⁹

▪ **Hospodářské pranostiky**

Nejrozsáhlejší a nejdůležitější skupinu tvoří hospodářské pranostiky. Tematicky se soustředí na hlavní obory lidské činnosti. V životě našich předků, v němž byla soběstačnost podmínkou přežití, mělo největší význam zemědělství. „*Zejména u nás, na rozdíl např. od přímořských oblastí, byly pranostiky téměř výhradně doménou zemědělství a od konce středověku a ještě po celé 19. století i nedílnou součástí dobové odborné zemědělské literatury.*“

▪ **Meteorologické pranostiky**

Narozdíl od J. Munzara vyděluje Z. Vašků pranostiky povětrnostní ze skupiny pranostik hospodářských a nazývá je pranostikami meteorologickými, které dále dělí na **pranostiky výročního cyklu** („*Svatej Matěj, hodnej svatej – kožichy dolů!*“) a na **pranostiky krátkodobé předpovědi počasí** („*Když volá zelená žabka, bývá ráda kapka.*“).

⁴⁸ Kritické dny byly pevné, slavnostní dny roku, které současně reprezentovaly určité roční doby. (viz s. 16)

⁴⁹ Z. Vašků 1998, s. 16n.

▪ **Singularitní pranostiky**

Singularitní pranostiky jsou důležitou podskupinou pranostik meteorologických a postihují významné odchylky od celkového normálu ve vývoji povětrnostních podmínek, jako je např. babí léto nebo vánoční obleva. Mezi singularitní pranostiky řadíme např. následující pranostiky: „*Svatý Řehoř mrazy vodí, když nevodí tak sněhem škodí.*; *Na svatého Václava, nové léto nastává.*“ Jak uvádí Z. Vašků, někteří meteorologové vydělují v rámci povětrnostních pravidel ještě tyto podskupiny: meteorologické **kompenzační pranostiky** („*Je-li leden mírný a deštivý, pak únor nás jistě zimou navštíví.*“), meteorologické **pranostiky analogizující** („*Jaký leden, takový červenec.*“) a meteorologické **pranostiky korelační** („*Je-li prosinec mírný a proměnlivý, celá zima bude mírná.*“). Jak podotýká Z. Vašků, pranostiky těchto skupin uvádí jen dílčí zkušenosti či předpoklad vývoje, který je sice možný, avšak náhodný a nesoustavný.

▪ **Varovné pranostiky**

Pranostiky varovné se řadí do skupiny pranostik hospodářských a mají značný význam v zahradnictví, ovocnářství i v jiných oblastech souvisejících s pěstováním kulturních plodin. Pravděpodobnost jejich naplnění není vysoká, ale přesto se jedná o uznávanou skupinu pranostik. Příkladem varovných pranostik jsou pranostiky vztahující se k ledovým mužům („*Pankrác, Servác a Bonifác – ledoví muži, poškozují ovocný květ i růži.*“).

▪ **Fenologické pranostiky**

Podávají informace o periodicky se opakujících životních projevech živočichů a rostlin. „*Jejich předmětem je např. počátek intenzivního růstu trávy, počátek dozrávání jednotlivých druhů obilí, přilet a odlet stěhovavého ptactva, počátek jelení říje apod.*“⁵⁰ Příkladem jsou pranostiky typu: „*Na svatého Jiří, trávu nezastaví čtyři.*“ - „*Svatý Prokop, žitu kořen podkop.*“

▪ **Kalendářní a časoměrné pranostiky**

Tato skupina pranostik vyjadřuje poznané astrologické zákonitosti, informují např. o prodlužování bílého dne, nástupu slunovratu nebo rovnodennosti. Příkladem kalendářních a časoměrných pranostik mohou být např. pranostiky: „*Na svatého Tomáše, nejdelší noc je naše.*“ - „*Na Boží narození, o bleší převalení.*“

⁵⁰ Z. Vašků 1998, s. 17.

▪ *Pověrečné a nereálné pranostiky*

„Značná část našich pranostik sahá svým původem hluboko do středověku a mnohé prokazatelně až do doby antické. Není proto překvapivé, že tehdejší malá obecná znalost přírodních zákonů ovlivnila podstatně velké množství pranostik. Někdejší individuální či kolektivní tvůrci pranostik střídali nikoli ve zlém úmyslu empirické způsoby zkoumání přírodních a společenských jevů s mystickými. Výsledkem nemohlo být nic jiného nežli množství pranostik nereálných a pověrečných (Jaký je slunovratový úplněk, tak se bude v létě sušit.; Selata v prosinci zplozená zřídka se vychovají a nehodí se k plemenu.).“⁵¹

2. 6 Pranostiky a současnost

Pranostiky jsou svébytným projevem lidského úsudku, který se soustavně tříbil na základě potřeby porozumět přírodním dějům, jež přímo ovlivňovaly možnosti přežití. Vznikaly z nutnosti vyjádřit a zafixovat opakovaně se potvrzující zkušenost sloužící dalším generacím jako informační zdroj či rezervoár cenných rad. Hlavním parametrem pranostik byla funkčnost a důvody, které vedly naše předky k jejich vytváření byly ryze praktické. I v takto přísně ohraničeném prostoru však lidová slovesnost dokázala žertovat, vytvářet rýmované verše, metafory a poetismy.

Pranostiky z pohledu dnešního člověka? Mají v době satelitních družic a dalších sofistikovaných výpočetních systémů ještě nějaký smysl? Odpověď závisí na úhlu pohledu, pod kterým na danou otázku nahlížíme. Citujeme názor J. Munzara, který hovoří k dané problematice ze stanoviska meteorologa: *„Z meteorologického hlediska již jistě ztratilo smysl mechanické přetiskování pořekadel rozdílné kvality. Publikování pranostik by mělo být provázeno stručným vysvětlováním dobového kontextu jejich vzniku a vědeckým hodnocením, které by odlišilo prupovídky opodstatněné, které jsou nějak podloženy, od rčení vysloveně zmatečných či pověrečných. Proč by pak nemohly být pranostiky se správným jádrem poutavým doplňkem i současných meteorologických informací?“⁵²*

⁵¹ Z. Vašků 1998, s. 18.

⁵² J. Munzar 1985, s. 229.

Praktická funkce pranostik je dnes již překonaná. Pranostiky v současnosti slouží jako autentické ukázky myšlení našich předků, které dokumentují lidskou touhu porozumět přírodě a pochopit její zákonitosti.

2.7 Závěr

Druhou kapitolu teoretické části bakalářské práce jsme věnovali pranostikám. Objasnili jsme význam slova pranostika a doložili změny ve vývoji jeho chápání. Popsali jsme počátky pranostik na českém území a zdůraznili jejich význam v životě našich předků. Předložili jsme dělení pranostik z hlediska jejich obsahu a výpovědní hodnoty. Rovněž jsme se zamysleli nad úlohou pranostik v současnosti.

3 VYUŽITÍ PRANOSTIK A PŘÍSLOVÍ V PEDAGOGICKÉ PRAXI

3.1 Úvod

Cílem třetí kapitoly bakalářské práce je zhodnotit aspekty přínosu tematiky přísloví a pranostik pro praxi v edukačním procesu.

Kapitolu č. 3 jsme rozdělili do tří podkapitol. V první podkapitole se zamýšlíme nad vhodností využití přísloví a pranostik jako textového materiálu v hodinách českého jazyka a literatury. V druhé podkapitole se věnujeme možnostem rozvoje dovedností žáků prostřednictvím přísloví a pranostik. V třetí podkapitole komentujeme jednotlivé druhy cvičení, které mohou být použity v praktické oblasti edukačního procesu, a navrhuje konkrétní příklady cvičení.

3.2 Vhodnost přísloví a pranostik pro edukační účely

Český jazyk a literatura je vyučovací předmět, který svou komplexností dovoluje symetrický rozvoj široké škály žákových schopností. Primárním cílem vyučovacího předmětu je stav, kdy si žák osvojí požadované penzum znalostí na takové úrovni, aby s ním dokázal aktivně pracovat, zvládnutou bázi dále rozvíjet a především získané poznání využívat v praktickém životě. Úroveň žákova poznání podstatnou měrou ovlivňuje pedagog, který volí texty, s nimiž žáci pracují za účelem aplikace teoretických poznatků v praxi.

Text zvolený k opakování látky by měl splňovat určitá kritéria, např. stimulovat žákovo myšlení, obsahem podněcovat fantazii a formou probouzet smysl pro estetické vnímání. Zdrojem textů, které splňují zmíněné požadavky je lidová slovesnost, v našem případě přísloví a pranostiky.

3.3 Možnosti rozvoje žákových dovedností na základě využití přísloví a pranostik ve výuce českého jazyka a literatury

Kvalifikovaný pedagog by měl vedle snahy o zpřístupnění daného informačního pole usilovat rovněž o cílený a všestranný rozvoj myšlenkových schopností žáka. Prostřednictvím přísloví a pranostik se žákům otevírá mnoho oblastí poznání, např. povědomí o sociálních normách a žebříčku hodnot, povědomí o životě, zvycích a tradicích našich předků nebo poznání přírodních zákonitostí.

Pomocí cvičení a úloh, které využívají tematiku přísloví a pranostik mohou žáci upevňovat své znalosti z různých jazykových rovin. Vhodně sestavenými cvičeními může pedagog u žáků rozvíjet fantazii, mluvený i psaný projev nebo jednotlivé myšlenkové operace.

3.4 Náměty pro praxi

S využitím tematiky přísloví a pranostik jsme vytvořili různé typy cvičení. Úlohy jsme sestavili tak, aby nejen prověřily základní orientaci žáků v příslovích a pranostikách, ale rovněž sloužily k procvičení učiva probíraného na druhém stupni základní školy.

Účelem cvičení je také podpora propozičního⁵³ a logického myšlení. Jejich zadání umožňuje žákům tvořivý přístup.

3.4.1 Cvičení zaměřená na prověření znalosti přísloví a pranostik

Základní přehled o nejznámějších příslovích a pranostikách patří k všeobecným znalostem. K jejich prohloubení mohou sloužit *cvičení na doplňování frazeologických jednotek*.

Variantou doplňovacího cvičení je úloha, při níž žáci doplňují slova do pranostiky tak, aby se rýmovala. Datum, ke kterému se pranostika váže, žákům pomůže při úvaze o smyslu pranostiky.

Cvičení, v němž mají žáci za úkol *opravit popletená přísloví*, ověřuje, jak jsou žáci schopní pracovat s významem slov a logickými vztahy mezi slovy.

⁵³ Propoziční myšlení pracuje se slovy, větami a pojmy. Viz F. Emmert a kol., 2003, s.141.

▪ **Doplňte přísloví:**

Kdo chce kam, ...; Kdo nic nedělá, ...; Kam vítr, ...; Sejde z očí, ...;

Můj dům, ...; Odvážnému...; S jídlem roste...

▪ **Doplňte pranostiky⁵⁴ tak, aby se rýmovaly:**

Svatá Viktorie obrázky na okna ... (23. 12.)⁵⁵; Na svatého Severína věsí se maso do ... (8. 1.); Na svatého Marcela zima leze do ... (16. 1.)

▪ **Opravte popletená přísloví:**

Práce kvapná hodně platná. Bližší košile než nátělník. Z cizího voda neteče. Nevidí pro stromy jezero. Lež má velké oči.

3.4.2 Cvičení ověřující schopnost propozičního a logického myšlení

Účelem následujících cvičení je prověřit, jak dovedou žáci pracovat s významem slov a vět.

Při řešení cvičení, v nichž mají žáci **vysvětlit význam** přísloví, se uplatňuje více myšlenkových operací současně. K vyřešení úlohy, kdy mají žáci vystihnout smysl tvrzení obrazné povahy, využijí myšlenkový postup indukce,⁵⁶ tj. myšlenkové vyvozování obecného tvrzení z jednotlivých případů, a abstrakce, neboť vyčleňují podstatné a obecné vlastnosti předmětů.

Stejně myšlenkové operace se uplatňují i při řešení cvičení, v nichž mají žáci vysvětlit význam pranostik. Zatímco přísloví nabízí žákům poučení o společenských pravidlech a hodnotách, pranostiky dokumentují přírodní zákonitosti a poukazují na to, jak příroda a její proměny ovlivňují život a činnost člověka.

Ve cvičení, které je založené na **vystižení logických souvislostí mezi dvojicemi pojmů**, žáci využijí vedle abstrakce, myšlenkové operace analýzy a syntézy, jejichž prostřednictvím jsme schopni vztahy mezi pojmy myšlenkově postihnout a uspořádat. Při řešení daného cvičení přistupuje k logickému a propozičnímu myšlení také **myšlení tvůrčí**.

Úloha, při níž mají žáci **vytvářet dvojice pojmů**, mezi nimiž bude podobný logický vztah jako mezi dvojicemi pojmů vyznačených v jednotlivých příslovích, obsahuje celou škálu myšlenkových postupů. Při řešení tohoto typu cvičení žáci využívají vedle

⁵⁴ Pranostiky jsme vybrali z publikace J. Munzara, 1985.

⁵⁵ Pro orientaci uvádíme datum, ke kterému se pranostika váže.

⁵⁶ Definice jednotlivých myšlenkových operací viz F. Emmert a kol., 2003, s.141-142.

abstrakce, analýzy, syntézy a generalizace, tj. vydělování společných znaků jednotlivých jevů, platících pro všechny členy téhož druhu, také operace srovnávání, uspořádání a klasifikace.

Ve cvičení, jehož cílem je poznat přísloví z věty, která jinými slovy opisuje smysl daného přísloví, využijí žáci především myšlenkové postupy indukce a dedukce.

▪ **Vysvětlete význam přísloví:**

Na posměváčky jsou háčky. Prázdné sudy nejvíc duní. Mladí ležáci, staří žebráci. Všeho s mírou. Ruka ruku myje. Zlatá střední cesta.

▪ **Vysvětlete význam pranostik:**

*Máří Magdaléna bývá uplakaná (22. 7.). Svatý Kalist ožlutí list (14. 10).
V létě dělej, v zimě se vzdělej. Léto shromažďuje, zima spotřebuje.*

▪ **Tvořte vlastní přísloví na základě logických vztahů mezi dvojicemi slov:**

*Peníze – zdraví; Bůh – člověk; med – jed; strom – ovoce; tělo – duch;
čin – odplata; píle – cíl; krása – hloupost; pták – hnízdo; vítr – bouře.*

▪ **K dvojicím tučnou kurzívou vtištěných slov vytvořte takové dvojice, mezi nimiž bude podobný logický vztah:**

*Jaká **příze**, takové **plátno**. **Sůl** je nad **zlato**. **Těžko** na **cvičišti**, **lehko** na **bojišti**. **Není kouře** bez **ohně**. **Můj dům**, **můj hrad**. **Není růže** bez **trní**.*

▪ **Hledejte přísloví:**

O všechno, co člověk chce, se musí nějak přičinit. Děti se chovají podobně jako jejich rodiče. Pravda vyjde vždy najevo.

3.4.3 Cvičení podporující tvořivost a fantazii

V následujících cvičeních mají žáci za úkol *používat zadaná slova* v příslovích. Žáci mohou volit klasická ustálená přísloví nebo se mohou pokusit vytvářet přísloví vlastní.

Účelem cvičení, v nichž mají žáci využít v příslovích názvy zvířat, lidských vlastností a tvořit přísloví tak, aby obsahovala zadaný předmět, je *rozvíjet tvořivý přístup* při řešení úlohy. K tomu, aby žáci dokázali vytvořit vlastní přísloví na základě zadaných pojmů, musí myšlenkově postihnout obecné a podstatné vlastnosti pojmu. Dalším krokem je vyjádření podstatných znaků v konkrétní situaci. Poté žáci konkretizovaný koncept převádí do abstraktní roviny obrazného tvrzení.

Jiným druhem úlohy, která rozvíjí tvořivost a fantazii, je cvičení, v němž žáci **pracují s významem slov v rovině symbolů**. Žákům jsou předložena přísloví, v nichž jsou některá slova vytištěna tučnou kurzívou. Úkolem žáků je zamyslet se nad významem daného přísloví a podle jeho smyslu vysvětlit, co mohou určená slova symbolizovat jednak v konkrétním přísloví a jednak v širším kontextu, který je tvořen obecným chápáním významu slova ve společnosti a individuální zkušeností jednotlivého žáka.

▪ **Použijte názvy zvířat v příslovích:**

Pes, vrabec, kuře, vrána, vlk, kobyla, kocour, osel, ryby, ptáče, zajíc.

▪ **Použijte názvy lidských vlastností v příslovích:**

Šetrnost, pýcha, lenost, hloupost, chytrost, pravdomluvnost, trpělivost.

▪ **Tvořte přísloví tak, aby obsahovala:**

Druh pečiva, druh oblečení, část dne, orgán lidského těla, druh květiny, číslovku, druh povolání, pohádkovou bytost, přírodní jev.

▪ **Vysvětlete, co mohou symbolizovat tučnou kurzívou vytištěná slova:**

Každý pták má své hnízdo. Ohýbej stromek, dokud je mladý. Život není procházka růžovým sadem. Víra hory přenáší. Pytel blech neuhlídáš.

3.4.4 Cvičení zaměřená na různorodost slovní zásoby

Následující úlohy jsou sestaveny tak, aby žáci jejich prostřednictvím získali povědomí o různých vrstvách slovní zásoby.

Příkladem cvičení, které využívá obrazné povahy pranostik, je úloha, při níž mají žáci **hledat a určovat prostředky básnického jazyka**. Úkolem žáků je analyzovat přenesený význam a blíže jej určit (metafora, personifikace, synekdocha, ...). Vhodným textem k procvičení literárních tropů jsou pranostiky, které často využívají různé druhy básnických prostředků.

Ve cvičení, které dokládá **různorodost slovní zásoby jazyka**, mají žáci vysvětlit význam slov, jež se běžně nepoužívají, stojí na okraji slovní zásoby nebo se svým tvarem vymykají spisovné podobě jazyka. Cvičení slouží k tomu, aby si žáci uvědomili slohový příznak jednotlivých slov a lépe porozuměli tematice různých vrstev slovní zásoby.

▪ **Hledejte a určujte prostředky básnického jazyka:**

Na svatého Bedřicha slunko teplem zadýchá. Vavřínek – první podzimec. Po Bartoloměji jdou bouřky domů. O svatém Erhartu zima leze do nártu. Ondřejův sníh zůstane ležet sto dnů.

▪ **Vysvětlete význam tučnou kurzívou vyištěných slov:**

*Na svatého Jana **stějí**, čápi do **teplíc** letí. Kdo pracoval v létě, tomu poví září, tučná bude **jeseň**, těš se hospodáři. Svaté Helence pletou **ženci** věnce. **Role** nepodoraná – úroda bude jenom malá.*

3.4.5 Cvičení k problematice slovních druhů

V předchozích částech třetí kapitoly jsme se věnovali úlohám, které slouží k procvičení samotných přísloví a pranostik, rozvíjí propoziční a logické myšlení, tvořivost a představují různorodé vrstvy slovní zásoby. V následujících částech práce se zaměříme na cvičení, která prověřují znalost a pochopení *slovnědruhové tematiky*.

K aplikaci teoretických poznatků o slovních druzích jsme vytvořili cvičení, v nichž mají žáci používat slova náležící k jednotlivému slovnímu druhu v příslovích. Úlohy daného typu mají žákům pomoci uvědomit si charakteristické vlastnosti jednotlivých slovních kategorií.

Cvičení, v nichž mají žáci *doplňovat nebo vyhledat určitý slovní druh*, slouží jako názorná ukázka, jak jednotlivé slovní druhy fungují ve větách.

▪ **Použijte slovesa v příslovích:**

Být, nabyt, třpytit, ležet, mlít, smát se, dělat, chodit, bít, jíst, měřit, mít.

▪ **Použijte přídavná jména v příslovích:**

Dobrý, nejlepší, krátký, moudřejší, malý, velký, veselý, zdravý, ranní.

▪ **Použijte příslovce v příslovích:**

Dobře, zadarmo, pozdě, všude, jako, pomalu, doma, šeptem, naposled.

▪ **Doplňte předložky:**

Jak ... jídlu, tak ... dílu. Co ... srdci, to ... jazyku. Není růže ... trní.

▪ **Doplňte číslovky:**

... měř, ... řež. Kdo šetří, má za ... Všude je chleba o ... kůrkách.

▪ **Doplňte spojky:**

Důvěřuj, ... prověřuj. Přej ... bude ti přáno. Lepší pozdě, ... nikdy.

- **Vyhledejte zájmena:**

Kde nic není, ani smrt nebere. Dej a bude ti dáno. Kdo lže, ten krade.

3.4.6 Cvičení k problematice větné skladby

K procvičení problematiky *větné skladby* mohou sloužit např. úlohy typu:

- **Určujte, jakými větnými členy jsou slova výtiskovaná tučnou kurzívou:**

Kdo na jaře otálí, v zimě zapláče. Jarní deště vody kalí. Právě na jaře myslí na zimu. Až teprve svatý Urban z pece slézá.

- **Určujte druh vedlejších vět:**

Co do svatého Jiří vyroste, to po něm pomrzne. Je-li leden chladný a jasný, bude rok úrodný a krásný. Svatá Anno, dej, aby dozrálo.

3.5 Závěr

Ve třetí kapitole teoretické části bakalářské práce jsme se zabývali využitím lidové slovesnosti v praxi edukačního procesu českého jazyka a literatury. Vyjádřili jsme se k oblastem a možnostem poznání, které se žákům nabízí prostřednictvím práce s příslovími a pranostikami. Systematicky jsme vytvořili různé druhy cvičení, aby jednak účelně napomáhaly rozvoji psychických procesů žáků a jednak sloužily k aplikaci teoretických poznatků v praktické rovině.

4 METODIKA PRÁCE

4.1 Úvod

Kapitolu jsme rozdělili do tří podkapitol, ve kterých popisujeme oblast, v níž byl průzkum proveden, charakterizujeme skupinu respondentů a metodu zvolenou k průzkumu.

4.2 Oblast průzkumu

Průzkum jsme provedli na Základní škole náměstí Svobody 3 ve Šternberku. Šternberk je menší město s necelými 14 000 obyvatel. Leží asi 18 kilometrů od Olomouce. Základní škola náměstí Svobody 3 je spádovou školou, kam dojíždějí žáci z okolních vesnic (Babice, Dálov, Lužice, Štarnov, Štěpánov).

4.3 Skupina respondentů

Průzkum byl proveden u žáků 7. ročníku (ve třídách 7.A a 7.B). Průzkumu se zúčastnilo 40 respondentů, 20 dívek a 20 chlapců, ve věku 12-13 let. Jedná se o skupinu mládeže, která prochází obdobím prepuberty a puberty. Žáci se nachází ve fázi vývoje, která je typická řadou psychických a fyzických změn. Dochází k utváření osobnosti a formují se názory. Mladí lidé hledají svou identitu a místo ve společnosti. Na vývoj dospívající mládeže působí rodinné, školní (učitelé, spolužáci, celkové klima školy a třídy) a mimoškolní vlivy (médiá, mimoškolní aktivity).

4.4 Pojetí dotazníku

K průzkumu jsme zvolili metodu dotazníku.⁵⁷ Zvolená metoda je využívána k získávání informací od většího počtu respondentů a patří k nejpoužívanějším metodám v pedagogickém výzkumu.

Hlavním cílem dotazníku⁵⁸ bylo zjistit úroveň znalosti tematiky přísloví a pranostik.

Dotazník se skládá ze šestnácti položek. Jedenáct položek z nich prověřuje znalost přísloví a pranostik a schopnost porozumět jejich významu. Respondent volí ze tří možností jedinou správnou odpověď. Pět zbývajících položek zjišťuje postoje žáků k příslovím a pranostikám a okolnosti jejich používání. Žáci volí ze tří a více možností nejméně jednu odpověď, která nejpřesněji vystihuje jejich názory a zkušenosti s příslovími a pranostikami.

⁵⁷ Respondent odpovídá na otázky v tištěném formuláři. (F. Emmert 2003, s. 111)

⁵⁸ Viz Přílohy.

5 VÝSLEDKY PRŮZKUMU

5.1 Úvod

V následující kapitole komentujeme jednotlivé položky dotazníku a hodnotíme výsledky průzkumu. K položkám přikládáme přehledné tabulky a grafy.

5.2 Komentáře k jednotlivým položkám

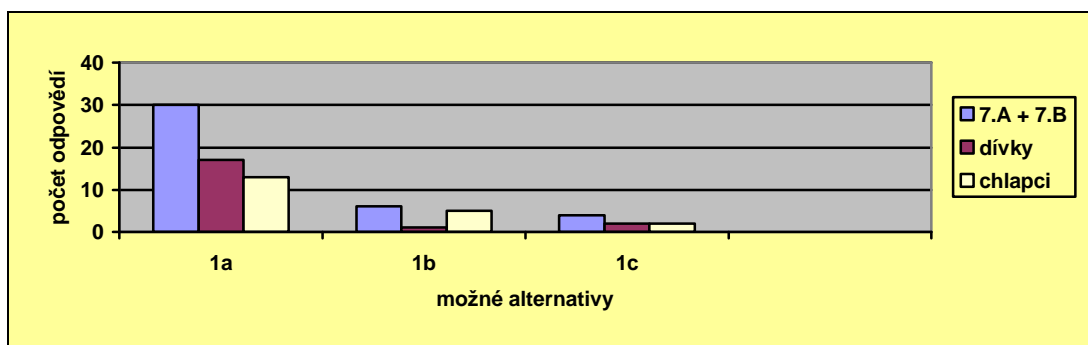
5.2.1 Komentář k položce číslo 1: Vyberte správný význam přísloví: Ševče, drž se svého kopyta.

V položce č. 1 měli žáci vybrat správný význam známého přísloví. Výsledky byly dobré. Správně odpovědělo 75 % žáků. Z dvaceti dívek označilo správnou odpověď 85 % dívek a ze stejného počtu chlapců správně odpovědělo 65 % chlapců (viz Tab. č. 1, Graf č. 1).

Tab. č. 1 – Položka č. 1: Vyberte správný význam přísloví: Ševče, drž se svého kopyta.

		7.A+7.B	dívky	chlapci
1a	Každý by měl dělat to, čemu rozumí.	30 (75 %)	17 (85 %)	13 (65 %)
1b	Výrobci obuvi by měli šít boty kvalitněji.	6 (15 %)	1 (5 %)	5 (25 %)
1c	Příspěví nemá žádný význam, protože slovo švec dnes chápeme jako zastaralé.	4 (10 %)	2 (10 %)	2 (10 %)

Graf č. 1 – Položka č. 1: Vyberte správný význam přísloví: Ševče, drž se svého kopyta.

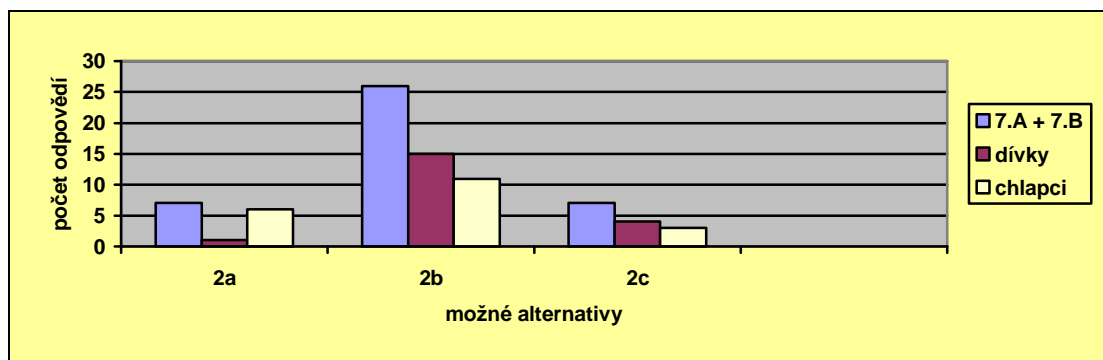
5.2.2 Komentář k položce číslo 2: Které přísloví nám říká, abychom se raději spokojili s tím, co máme, než zbytečně riskovali a snažili se dosáhnout něčeho lepšího?

Zatímco v položce č. 1 bylo žákům předloženo přísloví, jehož význam měli určit, v položce č. 2 postupovali opačným způsobem. Žáci měli poznat, o jaké přísloví se jedná z popisu jeho významu. Správně odpovědělo 65 % žáků, 75 % dívek a 55 % chlapců (viz Tab. č. 2, Graf č. 2).

Tab. č. 2 – Položka č. 2: Které přísloví nám říká, abychom se raději spokojili s tím, co máme, než zbytečně riskovali a snažili se dosáhnout něčeho lepšího?

		7.A+7.B	dívky	chlapci
2a	Risk je zisk.	7 (17,5 %)	1 (5 %)	6 (30 %)
2b	Lepší je vrabec v hrsti než holub na střeše.	26 (65 %)	15 (75 %)	11 (55 %)
2c	Každý svého štěstí strůjcem.	7 (17,5 %)	4 (20 %)	3 (15 %)

Graf č. 2 – Položka č. 2: Které přísloví nám říká, abychom se raději spokojili s tím, co máme, než zbytečně riskovali a snažili se dosáhnout něčeho lepšího?

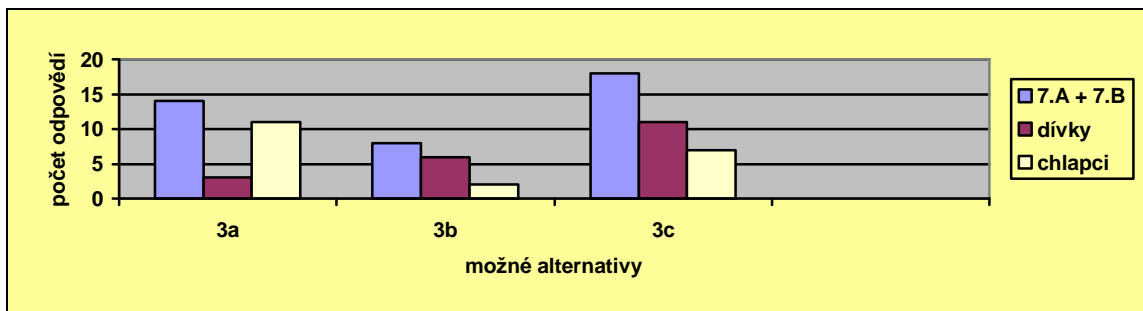
5.2.3 Komentář k položce číslo 3: Doplňte přísloví: Čí chléb jíš,...

V položce č. 3 měli žáci doplňovat přísloví. Správnou odpověď uvedlo 35 % dotázaných, 55 % chlapců a 15 % dívek (viz Tab. č. 3, Graf č. 3).

Tab. č. 3 – Položka č. 3: Doplňte přísloví: Čí chléb jíš,...

		7.A+7.B	dívky	chlapci
3a	toho píseň zpívej.	14 (35 %)	3 (15 %)	11 (55 %)
3a	tomu se vyhýbej.	8 (20 %)	6 (30 %)	2 (10 %)
3c	toho vodu nepij.	18 (45 %)	11 (55 %)	7 (35 %)

Graf č. 3 – Položka č. 3: Doplňte přísloví: Čí chléb jíš,...

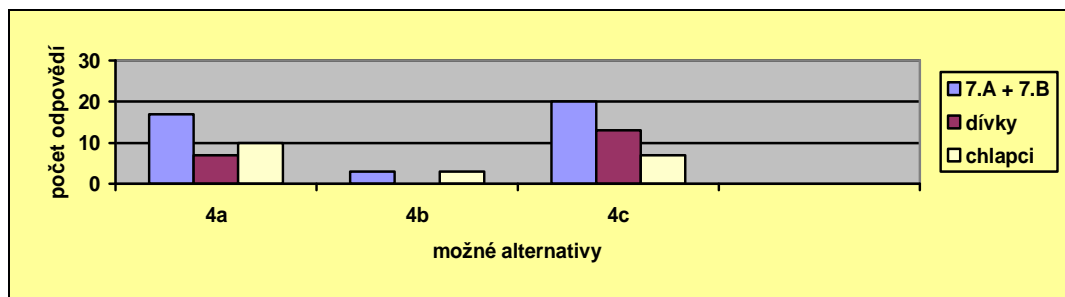
5.2.4 Komentář k položce číslo 4: Doplňte přísloví: Jaký vyšel,...

Stejným úkolem se žáci zabývali i v položce č. 4., v tomto případě doplňovali méně známé přísloví. Správně odpovědělo 15 % chlapců (viz Tab. č. 4, Graf č. 4).

Tab. č. 4 – Položka č. 4: Doplňte přísloví: Jaký vyšel,...

		7.A+7.B	dívky	chlapci
4a	takový došel.	17 (42,5 %)	7 (35 %)	10 (50 %)
4b	takového potkal.	3 (7,5 %)	0 (0 %)	3 (15 %)
4c	takový už nedošel.	20 (50 %)	13 (65 %)	7 (35 %)

Graf č. 4 – Položka č. 4: Doplňte přísloví: Jaký vyšel,...

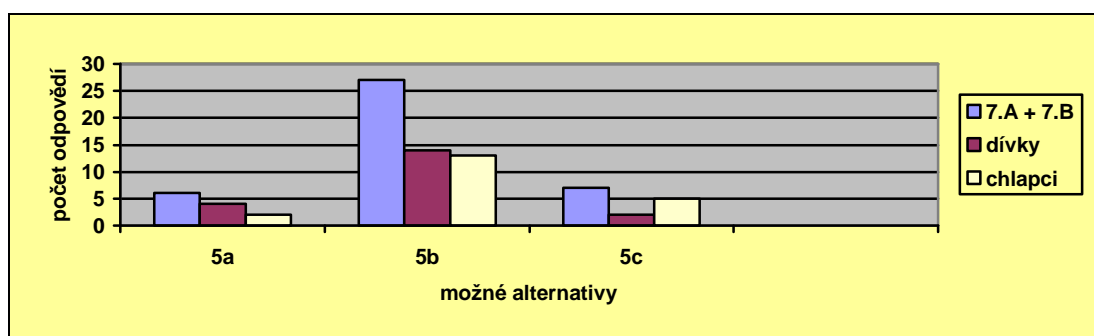
5.2.5 Komentář k položce číslo 5: Označte přísloví, které má podobný význam jako přísloví: Kam rád chodí táta, tam také synek chvátá.

V položce č. 5 měli žáci označit přísloví, které má podobný význam jako přísloví v zadání. Celkem 67,5 % respondentů odpovědělo správně, 70 % dívek a 65 % chlapců (viz Tab. č. 5, Graf č. 5).

Tab. č. 5 – Položka č. 5: Označte přísloví, které má podobný význam jako přísloví: Kam rád chodí táta, tam také synek chvátá.

		7.A+7.B	dívky	chlapci
5a	Ohýbej stromek, dokud je mladý.	6 (15 %)	4 (20 %)	2 (10 %)
5b	Jablko nepadá daleko od stromu.	27 (67,5 %)	14 (70 %)	13 (65 %)
5c	Otec stýskal a syn výskal.	7 (17,5)	2 (10 %)	5 (25 %)

Graf č. 5 – Položka č. 5: Označte přísloví, které má podobný význam jako přísloví: Kam rád chodí táta, tam také synek chvátá.

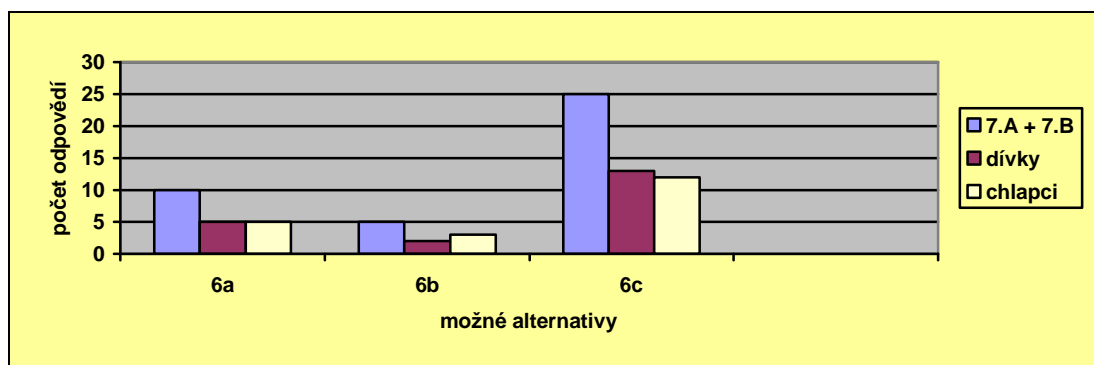
5.2.6 Komentář k položce číslo 6: Označte přísloví, které je opakem přísloví: Šaty dělají člověka.

V šesté položce měli žáci určit, které přísloví má opačný význam jako přísloví v zadání. Správně odpovědělo 65 % dívek a 60 % chlapců (viz Tab. č. 6, Graf č. 6).

Tab. č. 6 – Položka č. 6: Označte přísloví, které je opakem přísloví: Šaty dělají člověka.

		7.A+7.B	dívky	chlapci
6a	Pýcha předchází pád.	10 (25 %)	5 (25 %)	5 (25 %)
6b	Potrefená husa nejvíc kejhá.	5 (12,5 %)	2 (10 %)	3 (15 %)
6c	Není všechno zlato, co se třpytí.	25 (62,5 %)	13 (65 %)	12 (60 %)

Graf č. 6 – Položka č. 6: Označte přísloví, které je opakem přísloví: Šaty dělají člověka.

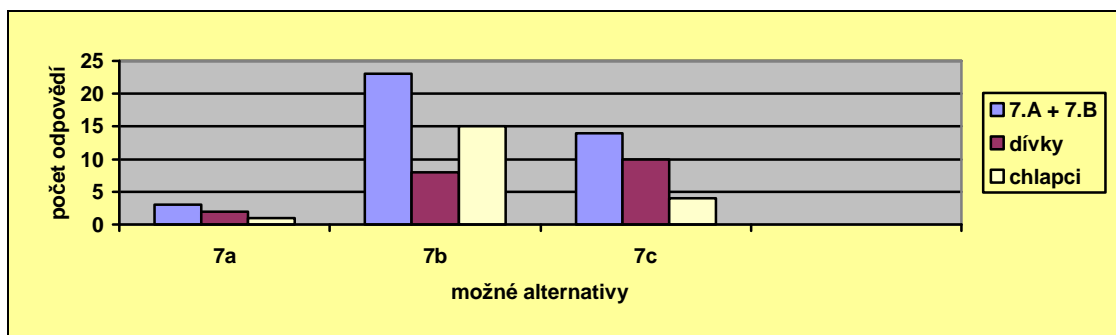
5.2.7 Komentář k položce číslo 7: Ke kterému ročnímu období se vztahuje pranostika: Svatá Anna – chladno zrána?

V sedmé položce určovali žáci roční období, ke kterému se vztahuje daná pranostika. Správně odpovědělo 10 % dívek a 5 % chlapců.

Tab. č. 7 – Položka č. 7: Ke kterému ročnímu období se vztahuje pranostika: Svatá Anna – chladno zrána.

		7.A+7.B	dívky	chlapci
7a	léto	3 (7,5 %)	2 (10 %)	1 (5 %)
7b	podzim	23 (57,5 %)	8 (40 %)	15 (75 %)
7c	zima	14 (35 %)	10 (50 %)	4 (20 %)

Graf č. 7 – Položka č. 7: Ke kterému ročnímu období se vztahuje pranostika: Svatá Anna – chladno zrána.

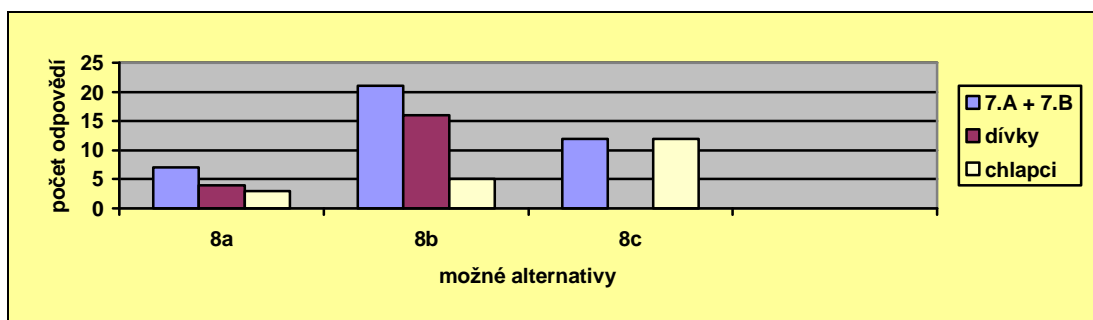
5.2.8 Komentář k položce číslo 8: Která z pranostik se vztahuje k 2.únoru?

V osmé položce přiřazovali žáci pranostiku k datu v zadání. Správnou odpověď označilo 52,5 % respondentů. Ve srovnání skupin byly úspěšnější dívky, z nichž správně odpovědělo 80 % dívek, ze skupiny chlapců vědělo správnou odpověď 25 % chlapců (viz Tab. č. 8, Graf č 8).

Tab. č. 8 – Položka č. 8: Která z pranostik se vztahuje k 2. únoru?

		7.A+7.B	dívky	chlapci
8a	Zelené vánoce, bílé velikonoce.	7 (17,5 %)	4 (20 %)	3 (15 %)
8b	Na Hromnice o hodinu více.	21 (52,5 %)	16 (80 %)	5 (25 %)
8c	Svatý František zahání lidi do chýšek.	12 (30 %)	0 (0 %)	12 (60 %)

Graf č. 8 – Položka č. 8: Která z pranostik se vztahuje k 2. únoru?

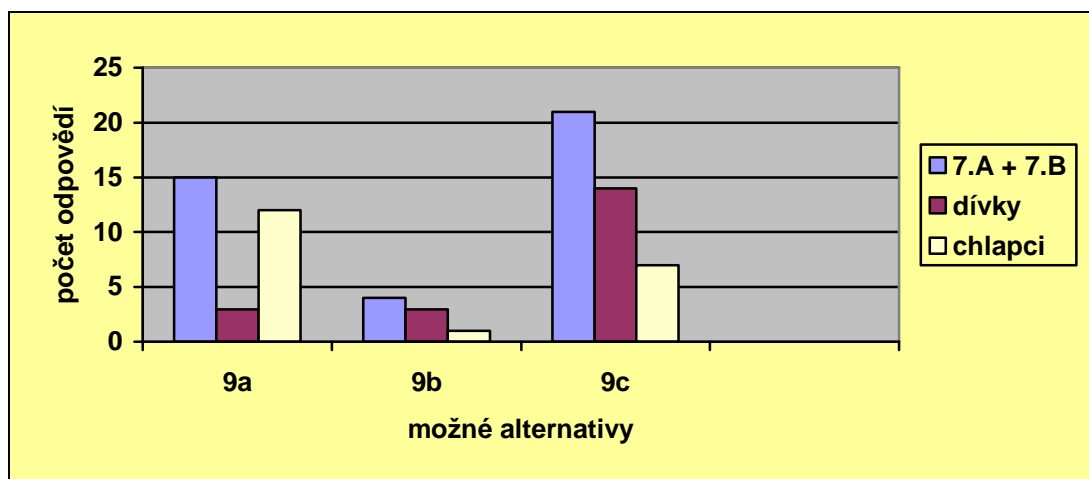
5.2.9 Komentář k položce číslo 9: Která z pranostik se vztahuje k 28. září?

Obdobný úkol řešili žáci rovněž v položce č. 9. Správnou odpověď vědělo 52,5 % žáků, 70 % dívek a 35 % chlapců (viz Tab. č. 9, Graf č. 9).

Tab. č. 9 – Položka č. 9: Která z pranostik se vztahuje k 28. září?

		7.A+7.B	dívky	chlapci
9a	Na Kazimíra pohoda – na kobzole úroda.	15 (37,5 %)	3 (15 %)	12 (60 %)
9b	O svaté Barboře ležívá sníh na dvoře.	4 (10 %)	3 (15 %)	1 (5 %)
9c	Na svatého Václava bývá bláta záplava.	21 (52,5 %)	14 (70 %)	7 (35 %)

Graf č. 9 – Položka č. 9: Která z pranostik se vztahuje k 28. září?

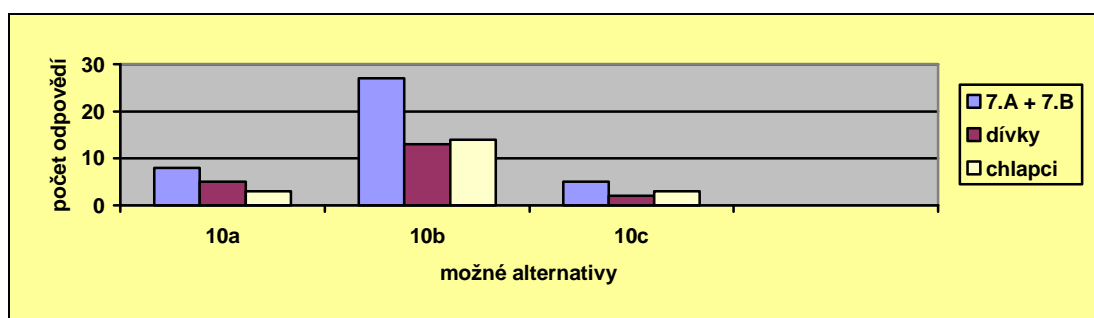
5.2.10 Komentář k položce číslo 10: Doplňte pranostiku: Na svatého Marka...

V desáté položce žáci doplňovali pranostiku. Celkem 67,5 % žáků znalo správnou odpověď. Správně odpovědělo 70 % chlapců a 65 % dívek (viz Tab. č. 10, Graf č. 10).

Tab. č. 10 – Položka č. 10: Doplňte pranostiku: Na svatého Marka ...

		7.A+7.B	dívky	chlapci
10a	přestávají již parna.	8 (20 %)	5 (25 %)	3 (15 %)
10b	vsad' do země oharka.	27 (67,5 %)	13 (65 %)	14 (70 %)
10c	fouká vítr od východu.	5 (12.5 %)	2 (10 %)	3 (15 %)

Graf č. 10 – Položka č. 10: Doplňte pranostiku: Na svatého Marka...

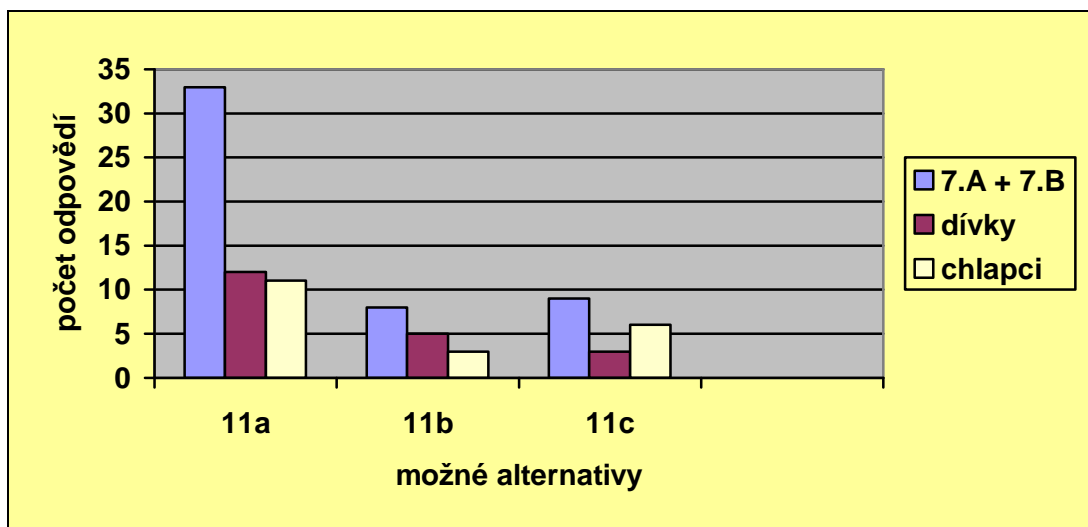
5.2.11 Komentář k položce číslo 11: Pankrác, Servác a Bonifáci pro sadaře jsou zlí chlapci. Kdo jsou Pankrác, Servác a Bonifác?

V položce č. 11 jsme zjišťovali znalost často používané pranostiky. Ze čtyřiceti žáků správnou odpověď označilo 57,5 % žáků, 60 % dívek a 55 % chlapců (viz Tab. č. 11, Graf č. 11).

Tab. č. 11 – Položka č. 11: Pankrác, Servác, Bonifáci pro sadaře jsou zlí chlapci. Kdo jsou Pankrác, Servác a Bonifác?

		7.A+7.B	dívky	chlapci
11a	ledoví muži	23 (57,5 %)	12 (60 %)	11 (55 %)
11b	tři králové	8 (20 %)	5 (25 %)	3 (15 %)
11c	bratři ze Soluně	9 (22,5 %)	3 (15 %)	6 (30 %)

Graf č. 11 – Položka č. 11: Pankrác, Servác, Bonifáci pro sadaře jsou zlí chlapi. Kdo jsou Pankrác, Servác a Bonifác?

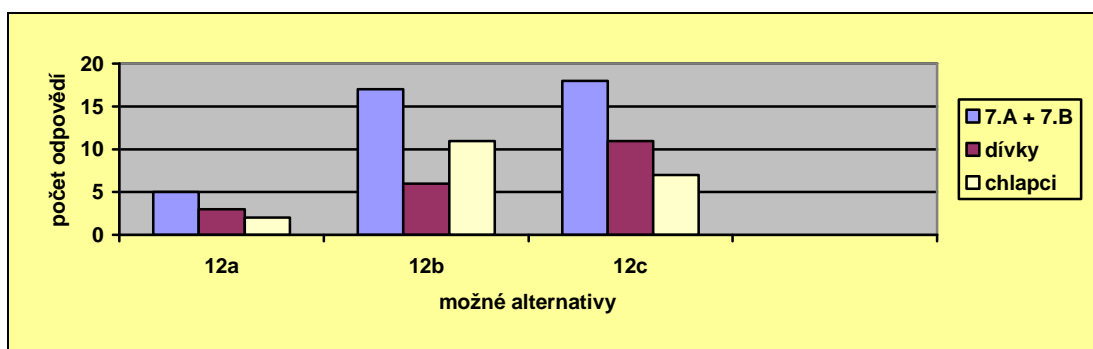
5.2.12 Komentář k položce číslo 12: Vyberte tvrzení, které nejlépe vyjadřuje váš názor.

Účelem položky č. 12 bylo zjistit postoje žáků k pranostikám. Celkem 12 % respondentů uvedlo, že jsou pranostiky v době internetu a meteorologických radarů zbytečné, 43 % respondentů si myslí, že jsou pranostiky díky globálnímu oteplování nepřesné a 45 % žáků, 55 % dívek a 35 % chlapců, odpovědělo, že by bylo škoda, kdyby pranostiky zanikly (viz Tab. č. 12, Graf č. 12).

Tab. č. 12 – Položka č. 12: Vyberte tvrzení, které nejlépe vyjadřuje váš názor.

		7.A+7.B	dívky	chlapci
12a	Pranostiky jsou v dnešní době internetu a meteorologických radarů zbytečné.	5 (12 %)	3 (15 %)	2 (10 %)
12b	Díky globálnímu oteplování je dnes většina pranostik nepřesná.	17 (43 %)	6 (30 %)	11 (55 %)
12c	Bylo by škoda, kdyby pranostiky zanikly, protože jsou důležitou součástí odkazu našich předků.	18 (45 %)	11 (55 %)	7 (35 %)

Graf č. 12 – Položka č. 12: Vyberte tvrzení, které nejlépe vyjadřuje váš názor.

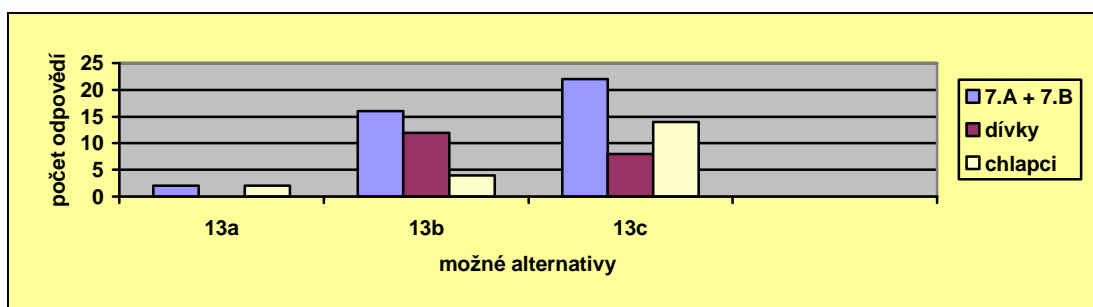
5.2.13 Komentář k položce číslo 13: Vyberte tvrzení, které nejlépe vyjadřuje váš názor.

V položce č. 13 jsme zjišťovali postoje žáků k příslovím. Celkem 10 % chlapců si myslí, že přísloví nemají žádný účel, 60 % dívek a 20 % chlapců uvedlo, že přísloví neztrácí svůj účel ani dnes a 55 % respondentů (70 % chlapců a 40 % dívek) považuje přísloví za zastaralá. (viz Tab. č. 13, Graf č. 13)

Tab. č. 13 – Položka č. 13: Vyberte tvrzení, které nejlépe vyjadřuje váš názor.

		7.A+7.B	dívky	chlapci
13a	Přísloví nemají žádný účel.	2 (5 %)	0 (0 %)	2 (10 %)
13b	Přísloví neztrácí svou užitečnost a pravdivost ani dnes.	16 (40 %)	12 (60 %)	4 (20 %)
13c	Přísloví jsou zastaralá a budou se používat čím dál méně.	22 (55 %)	8 (40 %)	14 (70 %)

Graf č. 13 – Položka č. 13: Vyberte tvrzení, které nejlépe vyjadřuje váš názor.

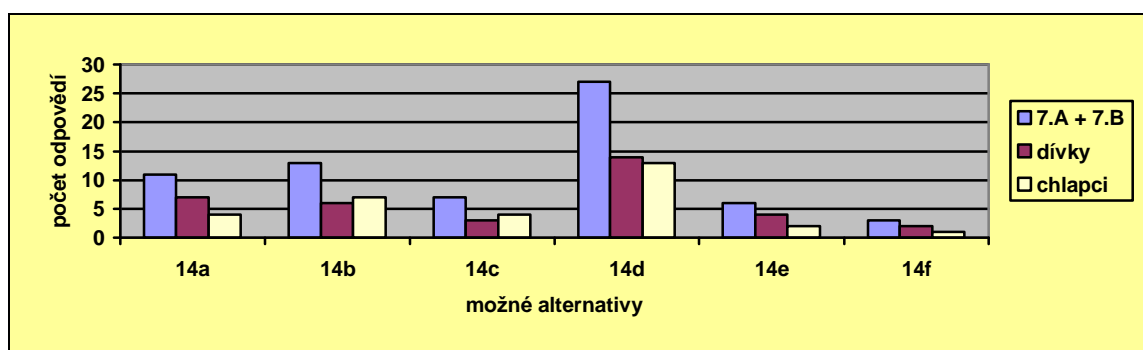
5.2.14 Komentář k položce číslo 14: Kdo vás seznámil s příslovími a pranostikami?

V položce č. 14⁵⁹ jsme zjišťovali, kdo žáky s pranostikami a příslovími seznámil. Celkem 35 % dívek a 20 % chlapců uvedlo, že je s pranostikami a příslovími seznámili rodiče, 30 % dívek a 35 % chlapců získali znalost pranostik a přísloví od prarodičů, 15 % dívek a 20 % chlapců se s tematikou seznámilo prostřednictvím médií. Celkem 68 % žáků (70 % dívek a 65 % chlapců) uvedlo, že získali znalost přísloví a pranostik ve škole, 20 % dívek a 10 % chlapců seznámili s příslovími a pranostikami přátelé a 10 % dívek a 5 % chlapců získalo znalosti z knih. (viz Tab. č. 14, Graf č. 14)

Tab. č. 14 – Položka č. 14: Kdo vás seznámil s příslovími a pranostikami?

		7.A+7.B	dívky	chlapci
14a	od rodičů	11 (28 %)	7 (35 %)	4 (20 %)
14b	od babičky a dědečka	13 (33 %)	6 (30 %)	7 (35 %)
14c	z TV, rádia nebo internetu	7 (18 %)	3 (15 %)	4 (20 %)
14d	ze školy	27 (68 %)	14 (70 %)	13 (65 %)
14e	od přátel	6 (15 %)	4 (20 %)	2 (10 %)
14f	odjinud	3 (7,5 %)	2 (10 %)	1 (5 %)

Graf č. 14 – Položka č. 14: Kdo vás seznámil s příslovími a pranostikami?

⁵⁹ Položky č. 14 a č. 16 připouští více možných odpovědí. Tato skutečnost byla ve výsledcích zohledněna.

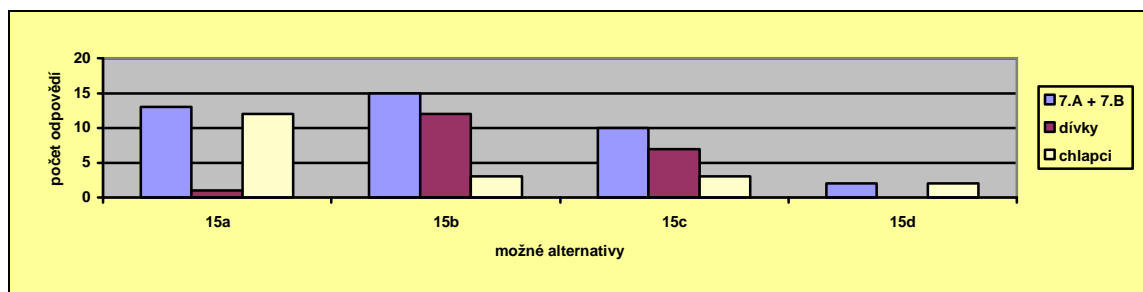
5.2.15 Komentář k položce číslo 15: Jak často používáte přísloví a pranostiky?

V položce č. 15 jsme zjišťovali frekvenci používání přísloví a pranostik. Celkem 33 % respondentů (5 % dívek a 60 % chlapců) odpovědělo, že je nepoužívají vůbec, 38 % respondentů (60 % dívek a 15 % chlapců) užívá pranostiky a přísloví málokdy, 35 % dívek a 15 % chlapců používá pranostiky a přísloví, když je vhodná příležitost, a 10 % chlapců používá přísloví a pranostiky často. (viz Tab. č. 15, Graf č. 15)

Tab. č. 15 – Položka č. 15: Jak často používáte přísloví a pranostiky?

		7.A+7.B	dívky	chlapci
15a	vůbec	13 (33 %)	1 (5 %)	12 (60 %)
15b	málokdy	15 (38 %)	12 (60 %)	3 (15 %)
15c	když je vhodná příležitost	10 (25 %)	7 (35 %)	3 (15 %)
15d	často	2 (4 %)	0 (0 %)	2 (10 %)

Graf č. 15 – Položka č. 15: Jak často používáte přísloví a pranostiky?

5.2.16 Komentář k položce číslo 16: Za jakých situací používáte přísloví a pranostiky?

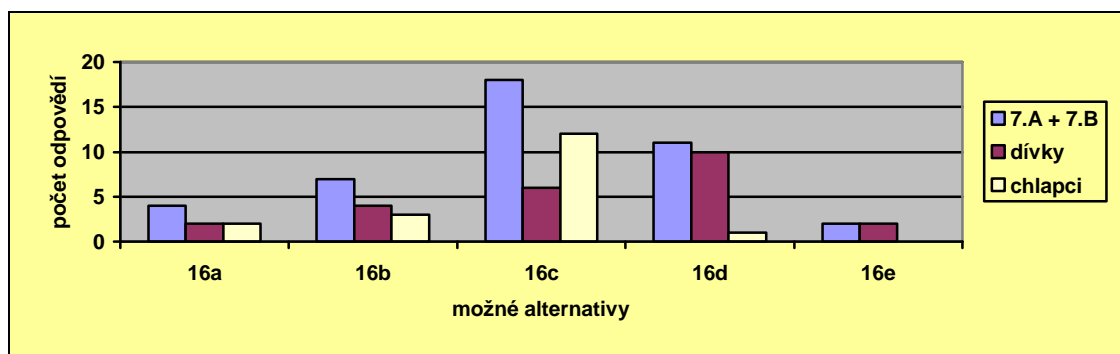
Účelem šestnácté položky bylo zjistit, za jakých okolností žáci používají přísloví a pranostiky. Celkem 10 % dívek a 10 % chlapců je používají při běžném hovoru, 20 % dívek a 15 % chlapců ve škole, 45 % respondentů (30 % dívek a 60 % chlapců) užívá přísloví a pranostiky, když někoho nebo něco chválí nebo kritizuje, a 28 % respondentů

užívá přísloví a pranostiky v písemném projevu. Pouze 10 % dívek uvedlo, že používají pranostiky a přísloví jindy, při hádce a při vysvětlování. (viz Tab. č. 16, Graf č. 16)

Tab. č. 16 – Položka č. 16: Za jakých situací používáte přísloví a pranostiky?

		7.A+7.B	dívky	chlapci
16a	při běžném hovoru	4 (10 %)	2 (10 %)	2 (10 %)
16b	především ve škole	7 (18 %)	4 (20 %)	3 (15 %)
16c	když někoho chválím nebo kritizuji	18 (45 %)	6 (30 %)	12 (60 %)
16d	především v písemném projevu	11 (28 %)	10 (50 %)	1 (5 %)
16e	jindy	2 (5 %)	2 (10 %)	0 (0 %)

Graf č. 16 – Položka č. 16: Za jakých situací používáte přísloví a pranostiky?

5.3 Závěr

V páté kapitole jsme předložili výsledky průzkumu, které jsme uspořádali do přehledných grafů a tabulek.

ZÁVĚR

V předložené bakalářské práci se zabýváme tematikou přísloví a pranostik. Bakalářská práce se skládá z teoretické a praktické části. Teoretickou část jsme rozdělili do tří kapitol. V první kapitole přinášíme vhled do problematiky přísloví. Ve druhé kapitole se soustředíme na pranostiky. Ve třetí kapitole se zamýšlíme nad využitím přísloví a pranostik ve výuce českého jazyka a literatury na druhém stupni základní školy a přikládáme vlastní náměty pro praxi v edukačním procesu. Praktickou část jsme rozdělili do dvou kapitol. V první kapitole pojednáváme o metodice průzkumu. Charakterizujeme oblast průzkumu, skupinu respondentů a pojetí dotazníku. V druhé části předkládáme výsledky průzkumu, které jsme zpracovali v přehledných tabulkách a grafech, a připojujeme komentáře k jednotlivým položkám.

Hypotéza bakalářské práce předpokládala dobrou úroveň znalosti přísloví a pranostik u žáků na druhém stupni základní školy a vyrovnané znalosti u dívek a u chlapců.

Vyhodnocením výsledků jsme dospěli k těmto závěrům: u položek č. 1, č. 2, č. 5 a č. 6., které zkoumaly schopnost porozumět významu přísloví, se četnost správných odpovědí pohybovala od 63 % do 75 %. Při porovnání dívek s chlapci byly ve všech čtyřech položkách úspěšnější dívky. V položkách č. 3 a č. 4 doplňovali žáci méně známá přísloví. V položce č. 3 jsme zaznamenali 35 % správných odpovědí a v položce č. 4 uvedlo správnou odpověď 7,5 % dotázaných. Chlapci v obou případech zaznamenali větší počet správných odpovědí než dívky. Položky č. 7, č. 8, č. 9, č. 10 a č. 11 zjišťovaly znalost pranostik. Úroveň znalosti pranostik byla nižší ve srovnání s úrovní znalosti přísloví. Ve čtyřech z pěti položek správně odpovědělo více dívek než chlapců. Položka č. 12 zkoumala postoj žáků k pranostikám. Celkem 45 % dotázaných, uvedlo, že má k dané tematice kladný vztah. Ostatní žáci považují pranostiky za nepřesné a v době moderních výpočetních systémů zbytečné.

Při porovnání obou skupin respondentů jsme zaznamenali, že kladně se k pranostikám vyjádřilo více dívek než chlapců. Cílem položky č. 13 bylo zjistit postoj respondentů k příslovím. Celkem 55 % žáků odpovědělo, že jsou přísloví zastaralá a bezúčelná. Kladný postoj jsme rovněž jako v předchozí položce zaznamenali častěji u dívek. Vyhodnocením položky č. 14 jsme zjistili, že respondenti se s příslovími a pranostikami seznámili nejčastěji ve škole (68 %) nebo prostřednictvím rodičů (28 %)

a prarodičů (33 %). Položka č. 15 zkoumala frekvenci používání přísloví a pranostik. Celkem 38 % uvedlo, že používá přísloví a pranostiky málokdy. Častěji je používají dívky než chlapci. V položce č. 16 jsme zjišťovali za jakých situací respondenti používají přísloví a pranostiky. Celkem 45 % žáků odpovědělo, že je používá, když někoho nebo něco chválí nebo kritizují, 28 % žáků je používá především v písemném projevu a 18 % žáků používá přísloví a pranostiky ve škole.

Vyhodnocením výsledků jsme rovněž dospěli k novým poznatkům. Při porovnání výsledků dívek a chlapců jsme zaznamenali, že dívky odpovídaly správně mnohem častěji než chlapci a zároveň mají k dané tematice pozitivnější vztah než chlapci. Tuto skutečnost přikládáme tomu, že dívky obecně inklinují spíše k humanitním předmětům, zatímco chlapci nad dívkami vynikají v přírodovědných předmětech.

Výsledky našeho průzkumu prokázaly dobrou nebo průměrnou úroveň znalosti přísloví a pranostik. Zjištění, že dívky zaznamenaly u většiny položek více správných odpovědí než chlapci nás motivuje k úvahám o rozdílném vnímání jazyka u chlapců a u dívek.

LITERATURA

- BITTNEROVÁ, D. a SCHINDLER, F. *Sbírka českých přísloví*. Praha: Karolinum, 1997, s. 315. ISBN 80-7184-440-3.
- ČECH, E. *Humor československých přísloví*. Praha: Tiskem Jos. R. Vilímka, 1925, s. 118. (ISBN neuvedeno).
- EMMERT, F. a kol. *Odmaturuj ze společenských věd*. Brno: DIDAKTIS, 2003, s. 224. ISBN 80-86285-68-5.
- KUKAL, P. *Říkejme si přísloví*. Praha: Portál, 2005, s. 135. ISBN 80-7178-953-4.
- LOTKO, E. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 128. ISBN 80-244-0720-5.
- MUNZAR, J. *Medardova kápeř aneb Pranostiky očima meteorologa*. Praha: Horizont, 1985, s. 236. (ISBN neuvedeno).
- PLACHETKA, J. *Velká encyklopedie citátů a přísloví*. Praha: KMa, s. r. o., 2008, s. 525. ISBN 978-80-7309-527-7.
- SCHEFFLER, A. *Přísloví ze široka a daleka*. Praha: Egmont, 2000, s. 125. ISBN 80-7186-522-2.
- SOCHROVÁ, M. *Český jazyk v kostce*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1996, s. 104. ISBN 80-7200-041-1.
- VAŠKŮ, Z. *Velký pranostikon*. Praha: Akademie věd České republiky, 1998, s. 375. ISBN 80-200-0984-1.
- ZICH, O. *Lidová přísloví s logického hlediska*. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd, 1956, s. 178. (ISBN neuvedeno).

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Dotazník zkoumající znalost přísloví a pranostik

pohlaví: muž / žena

věk:

Dotazník zkoumající znalost přísloví a pranostik

1. Vyberte správný význam přísloví: Ševče, drž se svého kopyta.

- a) Každý by měl dělat jen to, čemu rozumí.
- b) Výrobci obuvi by měli šít boty kvalitněji.
- c) Přísloví nemá žádný význam, protože slovo švec dnes chápeme jako zastaralé.

2. Které z přísloví nám říká, abychom se raději spokojili s tím, co máme, než zbytečně riskovali a snažili se dosáhnout něčeho lepšího?

- a) Risk je zisk.
- b) Lepší je vrabec v hrsti než holub na střeše.
- c) Každý svého štěstí strůjcem.

3. Doplňte přísloví: Čí chléb jíš,...

- a) toho píseň zpívej.
- b) tomu se vyhýbej.
- c) toho vodu nepij.

4. Doplňte přísloví: Jaký vyšel,...

- a) takový došel.
- b) takového potkal.
- c) takový už nedošel.

5. Označte přísloví, které má podobný význam jako přísloví: Kam rád chodí táta, tam také synek chvátá.

- a) Ohýbej stromek, dokud je mladý.
- b) Jablko nepadá daleko od stromu.
- c) Otec stýskal a syn výskal.

6. Označte přísloví, které je opakem přísloví: Šaty dělají člověka.

- a) Pýcha předchází pád.
- b) Potrefená husa nejvíc kejhá.
- c) Není všechno zlato, co se třpytí.

7. Ke kterému ročnímu období se vztahuje pranostika Svatá Anna – chladno zrána?

- a) léto
- b) podzim
- c) zima

8. Která z pranostik se vztahuje k 2. únoru?

- a) Zelené vánoce, bílé velikonoce.
- b) Na Hromnice o hodinu více.

c) Svatý František zahání lidi do chýšek

9. Která z pranostik se vztahuje k 28. září?

- a) Na Kazimíra pohoda – na kobzole úroda.
- b) O svaté Barboře leží sníh na dvoře.
- c) Na svatého Václava bývá bláta záplava.

10. Doplně pranostiku Na svatého Marka.....

- a) přestávají již parna.
- b) vsad' do země oharka.
- c) fouká vítr od východu.

11. Pankrác, Servác a Bonifáci pro sadaře jsou zlí chlapci. Kdo jsou Pankrác, Servác a Bonifác?

- a) ledoví muži
- b) tři králové
- c) bratři ze Soluně

12. Vyberte tvrzení, které nejlépe vyjadřuje váš názor.

- a) Pranostiky jsou v dnešní době internetu a meteorologických radarů zbytečné.
- b) Díky globálnímu oteplování je dnes většina pranostik nepřesná.
- c) Bylo by škoda, kdyby pranostiky zanikly, protože jsou důležitou součástí odkazu našich předků.

13. Vyberte tvrzení, které nejlépe vyjadřuje váš názor.

- a) Přísloví nemají žádný účel.
- b) Přísloví neztrácí svou užitečnost a pravdivost ani dnes.
- c) Přísloví jsou zastaralá a budou se používat čím dál méně.

14. Kdo vás seznámil s příslovími a pranostikami?

- a) od rodičů
- b) od babičky a dědečka
- c) z TV, rádia nebo internetu
- d) ze školy
- e) od přátel
- f) odjinud (uveďte).....

15. Jak často používáte přísloví a pranostiky?

- a) vůbec
- b) málokdy
- c) když je vhodná příležitost
- d) často

16. Za jakých situací používáte přísloví a pranostiky?

- a) při běžném hovoru
- b) především ve škole
- c) když někoho chválím nebo kritizuji
- d) především v písemném projevu (školní slohové práce atd.)
- e) jindy (uveďte).....

Anotace

Jméno a příjmení:	Lenka Bradlerová
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Milena Krobotová, CSc.
Rok obhajoby:	2010
Název práce:	Využití přísloví a pranostik v hodinách českého jazyka a literatury na druhém stupni ZŠ
Název v angličtině:	The usage of Proverbs and Weather Proverbs in Czech Language and Literature Classes at the Second Stage of Basic School
Anotace práce:	V předložené bakalářské práci se zabýváme problematikou přísloví a pranostik. Bakalářská práce se skládá z teoretické části a praktické části. V teoretické části se věnujeme příslovím a pranostikám a zamýšlíme se nad možnostmi využití přísloví a pranostik v edukačním procesu. V praktické části předkládáme výsledky průzkumu znalosti přísloví a pranostik u žáků na druhém stupni základní školy.
Klíčová slova:	přísloví, pranostika, žák, základní škola, rozvoj dovedností
Anotace v angličtině:	The diploma thesis deals with the question of proverbs and weather proverbs. The diploma thesis consists of a theoretical part and practical part. In the theoretical part we concentrate on proverbs and weather proverbs and think about possibilities of usage of proverbs and weather proverbs in an educational process. In the practical part we bring results of research concerned knowledge of proverbs and weather proverbs of pupils at the second stage of basic school.
Klíčová slova v angličtině:	proverb, weather proverb, pupil, basic school, development of skills
Přílohy vázané v práci:	dotazník
Rozsah práce:	49 stran
Jazyk práce:	čeština